

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Cand. phil. Olaf Carlsen:

Provst Caspar Schade's Breve
til Johan von Bülow.

Breve

fra Provst Caspar Schade

i Nykøbing paa Mors

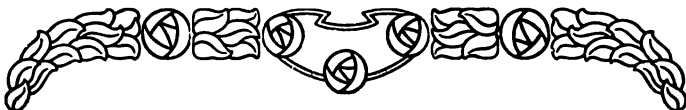
til Johan v. Bülow.

Meddelt af
Cand. phil. *Olaf Carlsen.*

Særtryk af „Historisk Aarvog for Mors“.

Nykøbing Mors.
Morsø Folkeblads Bogtrykkeri.
1925.

Indledning.

Som ung Garderofficer havde Johan Bülow tilbragt tre Aar paa det ridderlige Akademi i Sorø, og dette Ophold fik afgørende Betydning for den kundskabssøgende og begavede Mands hele Aandsdannelse *).

I de Aar, han derefter tilbragte først som Kammerjunker hos Kronprins Frederik og senere — efter Regeringsskiftet i 1784 — som Hofmarskål, nøjedes han ikke blot med at røgte de ham betroede Hverv paa en overordentlig samvittighedsfuld Maade, der vidnede om hans dybe Pligtfølelse og hele retlinjede Karakter, men han forsømte heller ikke at dyrke sine mange Interesser, især historiske og litterære, og som har sat sig et varigt Minde i det ejendommelige Biehl-Bülowske Forfatterskab, hvis Værdi som historisk Kilde man nu

*) Om Johan Bülow's Forhold til Sorø Akademi, se Olaf Carlsen: Johan Bülow's Gaver til Sorø Akademi. Sorøner-Bladet, VIII, S. 9 ff. og den dér cit. Litteratur, samt „Johan Bülow og Sorø Akademi. Efterslet. — Nogle Breve“. Meddelt af Olaf Carlsen, ibid. S. 21 f.

sætter betydeligt højere, end det tidligere var Tilfældet*).

I 1793 faldt Johan Bülow i Unaade, og siden da levede han paa sit Gods, Sanderumgaard paa Fyn, hvor Opholdet snart blev ham saa kært, at han sagde, at han her havde levet de lykkeligste Stunder i sit Liv**).

Ved sin storstilede Virksomhed som Mæcen kom Johan Bülow i Forbindelse med saa godt som alle, der dengang betød noget inden for dansk Kunst og Videnskab. Mange er de, der i Aarenes Løb var Gæster hos den gavmilde og fint dannede Gehejmerraad paa Sanderumgaard***). Han førte en stor Brevveksling, tilskyndede, opmuntrede og understøttede Forfatterne ved deres Arbejder. — Ved sin Død efterlod han sig store Samlinger af Optegnelser og af Aktstykker til Fædrelandets, især til sin egen Tids Historie, og desuden en betydelig Samling Breve fra de mange berømte Mænd, han havde kendt.

Alt dette, tilligemed sit Bibliothek, der talte 5400 Bind, og forskellige Kunstgenstande skænkede han til Sorø Akademi, — til „det for mig — som det hedder i Gavebrevet — saa kjære Sorøe Academie, hvor jeg tilbragte tre af min Ungdoms lykkeligste og favreste Aar under Musernes livlige Beskyttelse og Veiledning“; og i Gavebrevets Slutning skrev han: „Da jeg stedse

*) Se Louis Bobé's Afhandling om C. D. Biehl i hans Bog, „Fra Renaissance til Empire“, Kbh. 1916; og samme Forfatters Indledninger til „Interiører fra Kong Frederik den Femtes Hof“, Kbh. 1909, og til „Interiører fra Kong Christian den Syvendes Hof“, Kbh. 1919.

***) „Fra Hoffet og Byen“, Indledningens Side V f. (Memoirer og Breve, III).

****) Se f. Eks. H. N. Clausens interessante Skildring af et Besøg paa Sanderumgaard i „Af min Rejsedagbog 1818“; udgivet i Hundredaaret derefter ved Carl S. Petersen, Kbh. 1918.

har anseet Videnskabelighed for Veien til Humanitet, saa haaber jeg, at det Bidrag, som jeg med saamegen Glæde giver til dens Fremme, vil med Velbehag optages, og Efterslægten unde mig en venlig Erindring i Gravens Roe *)“.

Blandt de Breve, der saaledes findes i den Bülow-ske Manuskriptsamling i Sorø Akademis Bibliothek, er ogsaa de her meddelte fra Provst Caspar Schade i Nykøbing paa Mors.

Det vil være denne Aarbogs Læsere bekendt, hvorledes og hvorfor Caspar Schade kom i Forbindelse med Johan Bülow **).

De følgende Breve er et Bidrag til Belysning af Johan Bülows Mæcenvirksomhed. De vidner om hans store Fædrelandskærlighed, om hans forskelligartede Interesser, hans Iver for at anspore Forfatterne til at paabegynde nye Arbejder og om det hjertelige Forhold, der udvikledes mellem den adelige Mæcen og den gejstlige Forfatter, skønt de aldrig saa hinanden. — Alt i alt et smukt Vidnesbyrd om Johan Bülows ædle Virksomhed og hans store Humanitet, der efter hans Mening var al Videnskabeligheds sande Frugt. Ingen Tone i disse Breve giver den mindste Klang af noget, der minder om Nedladdenhed eller unaturlig Fornemhed. Provst Schade er vel i sine Breve høfligst underdanig, men paa en for Datiden naturlig og ukunstlet Maade. Brevenes Stil og Tone maa ikke bedømmes ud fra Nutidens demokratiske Tankegang.

Men Brevene fortæller ved deres mangeartede Indhold ogsaa om Trængselsaarene under og efter Søkrigen med England, og der er i disse Skildringer

*) Olaf Carlsen, anf. Afh. S. 10 f.

***) Se min Indledning til „To Breve fra Provst C. S. til Chr. Molbech“ i Hist. Aarb. for Mors 1924, S. 106 f.

af de økonomisk urolige Tider interessant lokalhistorisk Stof.

Først og sidst vil de dog sikkert fortælle mest om deres egen Forfatter, om den Nykøbing Provst, hans Liv og Levned, hans Tænke- og Følemaade, hans Glæder og Sorger og om hans stille Syslen med Naturhistorien, Botanik og Topografi, — Sysler, der vidner om et indgaaende Kendskab til den Ø, under hvis barske Klima han ofte led, men som han alligevel har elsket, fordi han kendte den saa nøje, og som han har sat et litterært Mindesmærke, der altid vil bevare Provst Schades Navn i Forbindelse med Øen Mors.

Deres Excellence

Hr. Geheimeraad von Bülow!

Naadige Herre!

I den Bülow, fra hvem jeg har havt den Ære at modtage Skrivelse, dat. Sanderumgaard 16. huj.*), har jeg udentvivel den Lykke at igjenkende den udmærkede Videnskabernes Elsker, som Hr. Professor Nyerup nævner i hans antiqvariske Rejse 1807**); og derfor ikke taget i Betænkning, med underdanigst Gjensvar at henvende mig til Deres Excellence.

Det Bifald, Deres Excellence og Flere har skjenket

---

*) Saml. til jydsk Historie og Topografi. 3 R. IV B. S. 334 f.

***) I „Søren Abildgaards og Rasmus Nyerups antiqvariske Rejser i Aarhus Stift i Aarene 1771 og 1807“. Kbh. 1808. S. 12 hedder det om Johan Bülow: „Denne Hædersmands bekjendte store Hengivenhed for Videnskabelighed udstrækker sig og til Fædernelandets Historie og Antiquiteter, som deraf kan vente at høste de rigeste Frugter“.

det 1ste Hefte af mit Forsøg til en Beskrivelse over Øen Mors, var mig en saare behagelig Opfordring til at haste med Fortsættelsen; men den ringe Afsætning og det allerede lidte Tab har hidtil holdt mig tilbage, og ladet mig betragte en Beholdning af 300 Expl. som Maculatur. — Den eeneste, men meget uvisse Udsigt, jeg endnu havde til at faae Skriftet fortsat, var foreenet med det Haab, jeg nu i tre Aar har næret om, allernaadigst at vorde forflyttet til en Egn nærmere Hovedstaden, hvor da muligt kunde træffes Foreening med en Boghandler. Men hvad der var mit Ønske og meer end jeg torde ønske i Henseende til min morsiske Beskrivelse, seer jeg nu ved Deres Excellences Ædelmodighed at ville gaae i Opfyldelse. — Men i det jeg med den inderligste Taknemmelighed modtager Deres Tilbud, er tillige mit Ønske at det Følgende af Værket ikke maatte blive uværdigt den naadige Omhue Deres Excellence viser for, ikke allene at bringe samme for Lyset, men og at see det prydet med Kobbere over morsiske Oldsager m. m. Hvor gjerne ønskede jeg i den Anledning at kunne have tilvebragt nogle gode Tegninger. Men her møder først den Hindring at her i Landet er paa nærværende Tid ingen, som jeg troer at kunne levere Tegninger saa gode, man maatte ønske dem; og dernæst den Omstændighed, at mine Oldsager ere sendte til Antiquitætsmuseumet i Kjøbenhavn*). Blandt de faa Stykker, jeg endnu har og som Krigsurolighederne have opholdt mig fra at sende sammesteds hen, er nok en Beenkam,

---

*) I 1807 havde Rasmus Nyerup begyndt at anlægge en Samling af Oldsager, foreløbig kun som en Slags Appendix til Universitetsbiblioteket. Blandt de mange, der efterkom hans Opfordringer til at indsende Gaver, var altsaa ogsaa Caspar Schade. — Johs. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarh. S. 39 f.

funden i en Urne, det mærkværdigste; thi de øvrige ere kun en almindelig Stridshammer, en Tordenkile, og nogle smaa Leerkugler, fundne dybt inde i en Høj. En Antiquitæt af fineste Guld er i denne Tid funden i en Mands Stervbo og paa Auctionen kjøbt af en Proprietær for nogle og 70 Rd.; den vog $6\frac{3}{4}$ lod. Jeg har ikke seet den, men man beskrev mig den som en liden Hanke til et Skrin. Det er min Attraae at faae en Gjenpart deraf i andet Metal. — Den ovennævnte Beenkam skal jeg see at faae aftegnet saa godt som muligt, og ligeledes enkelte Stykker Oldsager, som jeg kan træffe hos En og anden her i Landet, og giver mig derpaa den Frihed at sende Deres Excellence saadanne Tegninger til nærmere Bedømmelse. Tillader De det, kunde jeg og anmode Hr. Professor Nyrup om at lade aftegne et Par af de mærkeligste Antiquitæter paa Mors. Iøvrigt overlades det aldeles til Deres Excellence, hvad Brug, De vil gjøre af de Tegninger, som maatte samles. — Da jeg først besluttede at udgive min morsiske Beskrivelse, var det og min Hensigt at lade følge Kobbere over nogle naturhistoriske Gjenstande (thi dengang havdes en Tegnemester her i Byen*) og et specielt Kort over Mors; men formedelst det ringe Antal Subscribenter, jeg fik, maatte jeg forandre min Beslutning. —

Det 2det Hefte af min Beskrivelse har i Manuscript været færdig til Trykken siden 1805, og er af følgende Indhold:

Tredie Capitel.

Om Morslands Naturbeskaffenhed i Almindelighed.

§ 1. Overfladens Skikkelse og Beskaffenhed.

§ 2. Landets Jordbund og dybere Grundbeskaffenhed.

---

*) Se Schades Brev af $\frac{5}{2}$ 1812.

- § 3. Landets ferske Vande.
 § 4. Om Limfjorden.
 § 5. Om Climatet.

.Fjerde Capitel.

Om Morslands Naturpröducter.

- § 1. Mineralier. — § 2. Planter. — § 3. Pattedyr.
 § 4. Fugle. — § 5. Amphibier. — § 6. Fiske. — § 7.
 Insecter. — § 8. Orme. —

Med det 4de Cap. har jeg besluttet den Forandring at anføre Naturproducterne i systematisk isteden for alphabetisk Orden, og haaber dermed at være færdig inden Aug. Maaned's Udgang.

Det 3die Hefte har jeg kun Materialierne til. At ordne, forbedre og reenskrive har jeg ikke havt Lyst til, da jeg ansaae det for et frugtesløst Arbejde. Nu har jeg Aarsag til at fortryde min Efterladenhed, da der til at oprette det Forsømte vil medgaae en temmelig Deel af Vinteren, især da det maa blive et Biarbejde, og Arbejderen er Valetudinarius*).

Det gjør mig ondt, at det 1ste Hefte er bleven saa slet trykt, og ikke bedre corrigeret. ---

Næst at anbefale mig Deres høje Bevaagenhed, henlever jeg

Deres Excellences,
 min naadige Herres
 underdanigst og hengivneste Tjener
C. Schade.

Nykøbing paa Mors pr. Viborg,
 den 27. Julii 1808. —

Bülows Svar paa dette Brev findes ikke blandt Brevene i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“; men vedlagt Schades Brev af 27. Juli findes et Svarebrev fra Bülow. Det er ikke under-

*) Patient.

skrevet; og den meget rettede og jaskede Skrivelse, der i denne Henseende afviger stærkt fra Bülow's smukke og sirlige Orden, er ogsaa kun en Konzept. — Den lyder:

Jeg beder Dem at tilgive at jeg nu først besvarer Deres ærede Skr. af 27de f. M.; men nu Fransk, nu Spansk Inkv. — foruden andet mere har hindret mig at efterkomme denne med flere Pligter. — — Jeg glæder mig ret over at see, at det andet Hefte af deres interessante Morslands Beskr. nu kan være færdig, og at alt til næste Aar Værket kan være fuldført. — Gud give Dem Helbred dertil! Mod og Lyst fattes Dem ikke, det seer jeg med Fornøjelse. Naar De vil behage at sige mig, hvorledes jeg paa sikkerste Maade kan sende D. V. 100 r, saa vil jeg bede Dem om Tilladelse at bidrage denne lille Skiærv til deres nyttige Værks Udgave? — Da De selv beklager, at det første Hefte ikke er godt trykt og ikke bedre cor., saa kan jeg ikke nægte, at jeg jo har gjort samme Anmærkn. og ønskede, at Fortsættelsen i den Part ikke maatte ligne Begyndelsen. — Hvad Kobberne til Oldsagerne angaaer, da ønsker jeg, at D. Vel. enten vilde aftale med den værdige Pr. Nyrup, hvilke bedst kunde fylde en Plads, og at han da i den Henseende vilde henvende sig til min Ven Hr. Clemens*), Kobberstikker, boende paa Charlottenborg, som jeg skal underrette derom, — eller, og om De vil umiddelbar sende mig Tegning af de Gienstande, som De fortrinligst ønsker at see stukne, da jeg med Fornøjelse skal besørge alt, hvad Naturproducternes Stikning angaaer; [dog] tillad mig at sige, at det synes mindre nødvendigt, da man kan henvise til andre Værker, hvoraf man har

---

*) Den berømte Kobberstikker Johan Frederik Clemens (1749—1831), der siden 1797 havde haft Fribolig paa Charlottenborg. Biogr. Lex. IV, S. 4.

saa mange skønne, [med mindre] det være sig; der skulde være noget ganske ubekendt og nyt, som skulde være mig saare kiært, hvilket jeg da og med Fornøjelse vil lade besørge stukne i Kobber. —

Med fuldkommen Høyagtelse har jeg den . . . .
den 27. Aug. 1808.

Provst Schade, Nykiøbing paa Mors pr. Viborg.

Jeg ønsker af mit ganske Hierte, at D. V. snart maae see det Haab opfyldt at komme paa et bedre Sted for at kunne arbeide i en mere udbredt Virkekreds; men først maae der intet være mere tilbage paa Mors for D. [V.] at gjøre.

Deres Excellence,
Naadige Herre!

Af højgunstige Skrivelse af 27de f. M. erfarer jeg de Opofrelser, Deres Excellence saa ædelmodigen har besluttet at gjøre for min Skyld, da De ikke allene vil bekoste Kobbere til min Bog, men og sende mig strax 100 Rd. til dens Trykning. For saa udmærket en Godhed maae jeg stedse føle mig min høje Velynder uendelig forbunden, og tillige ansporet til med fordoblet Iver at fuldende det begyndte Værk. Men naadige Herre! Da jeg er dødelig og desuden — formedelst de mange Extraforretninger, jeg baade som Kjøbstad- og Landsbye-Præst har i Efteraaret at bestride — ikke seer mig i Stand til at blive ganske færdig med Manuscriptet paa denne Side Nytaar, — saa er min underdanigste Anmodning at bemældte Sum maae indtil videre forblive i Deres Excellences Bevaring.

Hr. Professor Nyerup har jeg anmodet om, at

udsee af de paa Universitæts Bibliotheket værende morsiske Oldsager, hvad der kan fortjene at stikkes i Kobber, og lade samme aftegne for at tilstilles Hr. Clemens. —

I hosfølgende Pakke har jeg den Ære at sende Deres Excellence nogle Tegninger saa gode, som de her kan faaes, og beroer det aldeles paa Dem, hvad deraf bør vælges til at stikkes i Kobber*). — De aftegnede Ting ere:

1) Et forgyldt Sølvkors med 7 Rum i. Paa dets Laag er anbragt den korsfæstede Christus, hvis Billede, saavel som Kjeden ved Korset er uforgylt. Ved Siden forestilles Korset oplukket. Det Hele er temmelig plumpt Arbejde og røber Ælde. Denne Antiquitæt, som Hr. Capitain Tøttrup paa Dueholm**) ejer, skal, efter Tradition, være funden i Ruinerne af det gamle Dueholm Kloster. —

2) En Beenkam, funden i en Urne. Furerne imellem Tænderne burde paa Tegningen været mere jævne. Kammen selv, som er paa Listen over de faa Oldsager, jeg endnu har at indsende til Museumet, lader jeg følge med til Sammenligning med Tegningen, og beder underdanigst, at den indtil videre maae faae Plads hos Deres Excellence. —

3) En Offerkniv af Krideflint, funden i en Bakke paa Dueholm Mark, hvor tilforn har været en Høj. —

4) En Guldring, maaske en Armrings, som for en Deel Aar siden skal være funden i Morsøe-Nørreherred under en Steen. Den var temmelig slidt midt paa. Omstændighederne tillod mig ikke at faae denne Ring afstøbt i andet Metal.

---

*) Denne Ære blev alle Tegningerne til Del; se Kobberne i Schades „Beskrivelse over Øen Mors“; cit. i det flg. blot som Beskr.

**) Se Bilag til Schades Brev af 12/6 1811 i anden Note S. 112.

Foranstaaende Tegninger ere efter Tingenes fulde Størrelse.

5) Munkeskriften paa den nordre Skriftestoel i Nykjøbings Kirke. Tilgiv at Bogstaverne ikke ere saa lige og rene skrevne, som de burde! — —

Tillige giver jeg mig underdanigst den Frihed at lade høsfølge et bedre Expl. af min Bogs 1ste Hefte, end det maae være, som jeg forestiller mig Deres Excellence har modtaget, men maae bede om Tilgivelse for at det ikke er heftet, da her ingen Bogbinder er. —

Kan Tegninger som de ovenanførte fortjene Plads i Deres Excellences Samling, skal det være min underdanigste Skyldighed Tid efter anden at tilvejebringe flere.

Det gode Forsyn velsigne og bevare Deres Excellence med højadelige Paarørende!

ønsker

Deres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors pr. Viborg,
den 17. Sept. 1808. —

Deres Excellence,

Hr. Geheime-Conferentsraad von Bülow!

Naadige Herre!

Med den inderligste Glæde modtog jeg den 3die d. Deres Excellences højgunstige Skrivelse af 29de f. M.*) tilligemed de vakre Kobbere over morslandske Oldsager. Min underdanigste Besvarelse er indtil denne Dag udebleven, fordi jeg hver Postdag ventede Efterretning fra Bogtrykker Borch**) i Aalborg angaa-

*) Saml. til j. H. og T. anf. St. S. 335 f.

**) Bogtrykker Albert Borch (1779—1827). — V. Richter: 100 Aars Dødsfald I. S. 149.

ende min Bogs Trykning, for tillige derom at kunne underrette Deres Excellence. Jeg havde forhørt hos Borch, ligesom forhen hos ikke mindre end 5 Boghandlere i Kjøbenhavn: om han vilde være Forlægger, da jeg vilde overlade ham Manuscriptet, imod 16 Expl. i Autorsalarium; men, under nærværende Tids Omstændigheder, turde han, ligesaa lidt som de andre, befatte sig dermed. Gjerne havde jeg seet, at en anden vilde have paataget sig Forlaget; deels for at Deres Excellence ikke skulde gjøre for store Opofrelser for min Skyld; deels og for at undgaae, at have med Afsætningen at gjøre, som Erfaring har lært mig at være foreenet med adskillige Ubehageligheder. — Der er nu ingen anden Udvej for mig end selv at være Forlægger. Oplaget er bestemt til 352 Expl. paa Trykpapir og 38 paa Skrivpapir; ialt 390. Bemældte Bogtrykker Borch vil paatage sig at trykke Bogen for 7 Rdr. Arket, og for samme Betaling lægger han Papir til, besørger Correcturen og indestaaer for, at Bogen skal blive godt og correct trykket; hvorover jeg saa meget desmindre tvivler, da det nok bliver den første Bog, som kommer fra hans Officin. Skrivpapiret plejer man at betale aparte. —

Jeg giver mig den underdanige Frihed herved at sende et Octavblad som Prøve af det Trykpapir, Bogen skal trykkes paa. Bogtrykkeren forsikrer, at det har kostet ham hele 3 Rdr. Riset. Det værste er, at det er i saa liden Octavformat, at det ikke paa Længden kan passe med Kobberpladerne; men Papir til stort Octav er ikke at faae. Her er da ikke andet Raad, end at den eene Ende af Kobberne maa indbøjes; eller og maa Bogen trykkes i Quartformat; hvilket dog maaske kunde forøge Arketallet og tillige Bekostningen.

Overbeviist om, at det vil finde Deres Excellences Bifald, har jeg besluttet, at det forhen udkomne Hefte

skal omtrykkes, for at kunne ligne Fortsættelsen. Desuden kunde det behøve endeel Forbedringer i Henseende til Indholden. Hvor stor den hele Bog vil blive, kan jeg ikke nøje bestemme; men formoder at den med tilhørende Tabeller vil udgøre omtrent 30 Ark. — Trykningen skal begynde, saasnart jeg erholder Resolution paa en i det Kongl. danske Cancellie indgiven Ansøgning om, igjennem Rentekammeret at faae Underretning om nogle ældre Folketællinger, som skulde have Plads i det 1ste Capitel. Desuden venter jeg og fra Hr. Prof. Nyerup Besvarelse paa et Par Spørgsmaale angaaende Kobberne, især om Figur: 7, som var mig ganske fremmet*). Det haabes imidlertid, at Trykningen skal kunne begynde inden Udgangen af September; og vil jeg altsaa snart blive trængende til den Hjælp, Deres Excellence saa ædelmodigen har tilbudet mig. — De har ydermere tilbudet, at ville bidrage til Udgave af flere Værker. Men, Naadige Herre! aabenhjærtigen maa jeg tilstaae, at hverken min Helbred, Humør eller nærværende Stilling tillader mig flere Skridt paa Forfatterbanen. Gid kun det, der nu snart skal træde for Lyset, maatte være saaledes, at det nogenlunde finder min høje Velynders Bifald! Deres Opofrelse for dets Skyld var da ikke forgjæves. —

Iøvrigt beder jeg underdanigst, at Deres Excellence højgunstigst vil tilgive, at jeg ikke er fremmeligere med min Bog! Da jeg for et Par Aar siden af Dem blev opmuntret til, atter at lægge Haand paa det henlagte Værk, følte jeg mig derved saa oplivet, at jeg glemte at beregne de Hindringer, som kunde møde. Det jeg troede at kunne være færdig med i een Maaned, medtog flere. Ved at eftersee mine hen-

---

*) Kobbernes Fig. 7 er i Beskr. angivet at være „et Reliquiev-gjemme“.

lagte Samlinger, savnede jeg Adskilligt. Nye Efterretninger maatte indhentes, og at erholde disse faldt temmelig trangt; ja endog, efter igjentagne Anmodninger, mangler jeg endnu nogle, som høre til Capitelet om Fattigvæsenet, og Extract af nogle Sognes Kirkebøger. Imidlertid trøster jeg mig med, at næsten 40 Ark ere færdige, saa at Bogtrykkeren, naar jeg erholder de[n] ovennævnte Efterretning fra Kjøbenhavn, kan faae nok at bestille indtil Resten følger. —

Intet Ønske for Deres Excellence og høje Paarørendes Velgaaende kan være mere ivrigt og hjærteligt, end det, hvormed jeg, under ærefrygtsfuld Hengivenhed, henlever

Deres Excellences
min naadige Herres
underdanigste Tjener
C. Schade.

Nykjøbing i Mors,
den 30. August 1809.

Deres Excellence!
Naadige Herre!

Det Gratiale af 110 Rdr., som Deres Excellence i højgunstig Skrivelse af 9. huj. *) havde underrettet mig om at være undervejs, har jeg med sidste Post modtaget. De har, Naadige Herre! forøget Gaven. — Dette, saavel som de ædle Følelser, De ytrer for mig, forøger den inderlige Taknemlighed, jeg er min høje Velynder skyldig.

Efter at have erfaret Deres Excellences naadige Tilbud, at skaffe mig en Forlægger i Bogtrykker Hempel**), maa det nu fortryde mig, at ikke vovedes

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

**) Den kendte Bogtrykker og Boghandler i Odense, Søren Hempel (1775—1844) — A. Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892, S. 124 f.

at yttre for Dem min Forlegenhed. Den eeneste Fordeel, jeg har af at have henvendt mig til Bogtrykker Borch, er Transportens Bequemmelighed imellem Nykjøbing og Aalborg.

Endnu har jeg ikke modtaget den ansøgte Efterretning fra Kjøbenhavn; men alligevel skal Trykningen nu begynde med nogle Tabeller af heelt Arks Størrelse sc. de 4 Tabeller, som hørte til 1ste Hefte, en 5te over de Fattiges Antal, og Bidrag til deres Understøttelse; en 6te over den aarlige Udsæd; Qvægbesætning og Opdræt; en 7de paa halvt Ark over Copulerede, Fødte og Døde i 14 Aar. For at faae denne sidste complet maa jeg foretage en Rejse ud i Landet!

Efter Professor Begtrups*) Ønske i hans Bedømmelse over min Bog, har jeg nu ved Herregaardene anført deres Hartkorn, Jord-Areal, Jordernes Beskaffenhed, Inddeling, Brug, Udsæd, Høe-Avl, m. m., som for det Meste dog bliver igjendaget i Bogens 10de Capitel om Agerdyrkning og Høe-Avl, og i 11te Cap. om Qvægavl. —

Da ikke faa Subscribenter ere døde, andre bortrejste; og det 1ste Hefte omtrykkes, har jeg anseet det fornødent paa nye at indbyde til Subscription. — Det skal paaligge mig som Pligt underdanigst at underrette Deres Excellence om Trykningens Fremme. —

Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing, den 23. Septbr. 1809.

---

*) Dr. phil. G. O. B. Begtrup (1769—1841) var i 1801 blevet Professor i Landøkonomi ved Københavns Universitet, efter at der først havde været Tale om at knytte den kendte Landøkonom til „et oeconomisk Dannelses-Institut“ i For-

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Det har smærtet mig meget, at min Bogs Trykning skulde blive saalænge udsat, at den nu først begynder at skride fra Pressen. Aarsagen dertil var, at jeg indtil Nytaar forgjæves ventede fra Rentekammer Arkivet de Efterretninger, som det Kongelige danske Cancellie havde bevilget mig. Efter idelige Anmodninger hos Vedkommende, fik jeg kun Løvter. Til denne Omstændighed sigter Anmærkningen Pag. 5*). Imidlertid havde Bogtrykkeren paataget sig at trykke Aalborg Priisretsdomme**) og først mod Slutningen af April kunde min Bog komme i Arbejde. De 3 første Ark giver jeg mig den underdanige Frihed at tilstille Deres Excellence med Dagsposten; mere har jeg endnu ikke modtaget. Uagtet jeg, for at faae Bogen correct, tilstod Bogtrykkeren hvad han forlangte, sees her dog adskillige Trykfejl. For at faae Trykken i nærværende Format, har jeg og maattet tilstaae mere Trykkeløn. Saaledes gaaer det den Uindviede, der ikke tænker paa at bestemme Liniernes Længde etc.

---

bindelse med et nyt soransk Akademi. — Olaf Carlsen: Om Hertug Frederik Christian af Augustenborg og Sorø Akademi. Soraner-Bladet, IX, S. 6 f. — Begtrups omtalte Kritik findes i Olufsens: Oeconomiske Annaler, IX, S. 55—57.

*) Ved Omtalen af Folkemængden — Beskr. S. 5 — bygger Schade paa Folketællingen af 1. Febr. 1801. — Den hertil knyttede Anmærkning lyder: „Lykkes det mig at erholde Underretning om Folketællinger i ældre Tider, skulle de følge i et Tillæg“. — Dette findes i Beskr. S. 371.

**) Domme afsagt ved en Priseret for at afgøre, om et Skib var lovligt taget eller ikke, om det altsaa maatte sælges eller skulde frigives. Ved kgl. Forordning af 28. Marts 1810 bestemtes det, at „Conclusionen af Priiserettens Dom besørges af Secretairen strax indrykket i en af Provindsens offentlige Tidender“. — Kay Larsen: Danmarks Kapervæsen 1807—14, S. 36.

Deres Excellence har opmuntret mig til at forfatte en Beskrivelse over Fuur. Naadige Herre! om jeg end dertil ikke manglede Lyst, ere mine Indsigter til saadant Arbejde alt for indskrænkede, og min nærværende Forfatning forbyder det ganske. Men hvad Deres Excellence saa patriotisk ønsker, haaber jeg vil engang blive opfyldt ved Hr. Bergcandidat Münster*), som i forrige og nuværende Sommer undersøger Fuur.

Den naadige og ømme Deltagelse i min Skjæbne, Deres Excellence saa ofte har yttret, giver mig Dristighed til at mælde Dem min tunge Lod: Den 8de f. M. mistede jeg, efter faa Dages Sygdom, min trofaste Ægtefælle**), og selv er jeg, efter nogle Ugers Sygeleje, kun saavidt restitueret, at jeg kan være faa Timer oppe om Dagen, og kan ikke haabe endnu i nogle Uger at komme ud for at forrette mit Embede.

Jeg har nu i næsten 5 Aar attraaet at komme fra det Mors, hvis Clima var saa skadeligt for min Helbred, og søger nu allerunderdanigst Hald Sognekald ved Randers. Dette Embede er en god Deel mindre af Indkomster end det jeg har. —

Med dybeste Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,
den 6. Juni 1810.

*) Christian Sommerfeldt Nærenst Münster (1779—1856) havde i 1804—07 studeret Bjergværksdrift i Udlandet og skrev i „Den oeconomiske Correspondent“, II Aarg., S. 173 f. om de Boreforsøg efter Stenkul paa Fuur og Morsøe, som Rentekammeret efter „Allerhøieste Befaling“ havde ladet iværksætte, og som „Bergkandidat“ Münster begyndte paa i Slutningen af 1809 og fortsatte med i 1810.

**) Schades første Hustru, Rebecca Maria, f. Otzen (1767—1810).

Deres Excellence!

Naadige Herre!

I min nærværende Forfatning kunde intet være mere oplivende for mig, end Deres Excellences højgunstige Skrivelse af 23. f. M.*), da den ikke allene vidner om Deres ømme Deeltagelse i min tunge Lod, men og om særdeles Bevaagenhed til min Velfærds Fremme. Modtag der for, Naadige Herre! mit Hjertes inderligste Tak! Gud give, at jeg strax kunde have fulgt Deres Excellences Vink til at rejse! Men her er Hindringer, som jeg ikke formaaer at hæve, især den, at den residerende Capellan, som er kaldet hertil, endnu ikke er kommen, og maaske faaer Tilladelse til at udeblive til Mikkelsdag**)! I min Sygdom og til for 8te Dage siden have Herredspræsterne, efter Biskoppens Foranstaltning, skifteviis forrettet Tjenesten her i Byen hver Fredag; Aftensangen og Onsdags-Tjenesten ophørte; om Søndagen prædiker en Degn til Højmesse. I Annexerne bestyres endnu Gudstjenesten af andre, da jeg endnu ikke har Kræfter nok til at gjøre Sognetourerne. — Som ene Præst er jeg som lænkebunden, om end Helbreden tillod mig at rejse; og seer mig derved berøvet, ikke alene den Fornøjelse at see endnu engang min Føde-Egn, det dejlige Fyen, men i Særdeleshed den forønskete Lykke, personlig at kunne bevidne min høje Velynder, hvor meget jeg skylder Dem for den udmærkede Bevaagenhed, De har værdiget mig. —

Aarsagen, hvorfor jeg søger Hald som mindre af

*) Saml. til j. H. og T., S. 336 f.

**) Jørgen Severin Boserup (1776—1858) var 1es. Capellan i Nykøbing M. fra 1810 til 1821. Hans Udnævnelse gjaldt fra 15. Maj, men han ordineredes først 15. Oktober. — Wiberg: Dansk Præstehistorie II, S. 487.

Indkomster end Nykjøbings Sognekald, er den Tanke, at jeg da dessnarere skulde reussere. Imidlertid har jeg adskillige Gange erfaret, at jeg ikke heller paa den Maade kan søge med Haab. Gud maa vide, hvorfor jeg i saa mange Aar har maattet staae tilbage. Med Læge-Attest har jeg beviist min mislige Helbreds Tilstand, og med Bispe-Attester mit ulastelige Forhold i og uden Embedet; men endnu sidder jeg her. Tvende Gange har jeg skrevet til Hans Majestæt som Kronprinds og eengang til højstsamme som Konge. Desuden adskillige Gange skriftlig forestillet Cancelliet min Forfatning og Trang til et mindre byrdefuldt Embede i en blidere Egn; men jeg har maattet staa tilbage; formodentlig fordi jeg ingen anden Talsmænd har havt, end mine Attester. Imidlertid er det nu, efter i fem fulde Aar at have vandret Supplicantens trange Vej, kommet saa vidt med mig, at jeg ikke pligt-mæssigen kan forestaae et Præste-Embede, hvor der er mere end een Kirke at prædike udi; tør derfor ikke heller søge andre, og af saadanne gives kun faa. —

For nogle Dage siden fik jeg et Besøg af Berg-candidat Münster, som forsikrede mig, at det var hans Hensigt at udgive en geologisk Beskrivelse over Fuur. Paa mit Spørgsmaal, om dertil behøvedes Kobbere, kunde han ikke give bestemt Svar. Jeg vovede at yttre, at dersom Kobbere behøvedes, var der Haab, at Deres Excellence vilde paatage Dem Bekostningen. Han lovede, nærmere at underrette mig derom. — Boringen fortsættes uafbrudt paa Fuur, og paa et Sted i Flade Klitter i Mors, hvor jeg for 10 Aar siden fandt Selenit eller saa kaldet Frue-lis*), har man allerede kastet næsten 50 Alen ind under Bakkerne, for at anstille videre Undersøgelse efter

---

*) Se Beskr. S. 129 f.

Steenkull. Gid Bekostningerne paa disse Foretagender
maatte erstattes med heldige Opdagelser! —

Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,
den 11te Juli 1810.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Enhver Linie, jeg har havt den Lykke at see fra Deres Excellences Haand, var mig et dyrebart Tegn paa Deres høje Bevaagenhed og hvor ædelmodigen De tager Deel i mit Vel og Vee. Min naadige Velynders højgunstige Skrivelse af 1ste dennes *) kunde derfor ikke andet end være mig i højeste Grad kjerkommen. Men underdanigst maa jeg bede om Tilgivelse for, at jeg har ladet et Par Postdage gaae forbi, før jeg indfinder mig med underdanigst Gjensvar. Aarsagen til denne Opsættelse var, at jeg hver Dag ventede med Skibslejlighed nogle trykte Ark af min Bog fra Bogtrykkeren. De forventede Skibe kom endeligen, men medbragte intet af det jeg ønskede. Endnu har jeg kun ialt modtaget 13 Ark. At det ikke hidtil er bleven til mere, kan tilskrives den Omstændighed, at Bogtrykkeren paa eengang mistede begge sine Svende; hvilket forvoldte, at jeg i to hele Maaneder ikke saae et eneste Ark fra ham. Han har lovet, at han vil stræbe at oprette det forsømte. Tiden vil lære, hvorvidt dette Løfte gaaer i Opfyldelse. —

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

Jeg har vovet at tilstille Deres Excellence de 3 første Ark; og endskjønt jeg vel veed, at Deres Excellence helst ønsker at modtage det hele Værk paa eengang, saa føler jeg dog saa stor en Trang til at nedlægge for min høje Velynder de følgende 10, at de og i Dag afgaaer med Posten. Med desstørre Tillid tør jeg haabe Tilgivelse for dette Skridt, da Bevæggrunden dertil er Frygt for, at jeg i den naturhistoriske Deel ikke har været heldig nok i at ramme Maade. Jeg frygter nemlig for i visse Dele at have været for vidtløftig. Under Reenskrivningen udelod jeg vel en temmelig Deel, men det forekommer mig nu, at jeg alligevel har været for øm over det kjære Foster; og at hvad der morede mig, just ikke vil behage andre, men vorde anset for Ubetydeligheder, der ikke burde havt Plads i et saadant Skrift. Imidlertid ligger nu 13 Ark af min Beskrivelse over Mors for min høje Velynders Domstol, ledsagede af det inderlige Ønske, at de i det mindste for en Deel maae vinde Deres Excellences Bifald. Endnu er ingen af Tabellerne trykte. Det er nok Bogtrykkeren[s] Hensigt at lade dem blive tilsidst. —

Det har imod al Formodning taget en saa ønskelig Vending med mit Helbred, at jeg i de sidste 5—6 Aar ikke har befundet mig bedre, end nu i hele 3 Maaneder; og har Grund til at haabe, at det Tilfælde, der truede med at gjøre mig ganske til Invalid, vil i Fremtiden udeblive. Men dette uagtet maa jeg befrygte, at det haarde morslandske Clima, for hvilket min trofaste Ægtefælle blev et Offer, ogsaa vil før Tiden fremme min Henfart*). Skee Guds Villie! —

---

*) Provst Schade døde 3. April 1828; 73 Aar gl. — I Villads Christensens Bog, „Nykjøbing paa Mors“, S. 247, angives Dødsaaet at være 1826; i dette Aar fik Schade sin Afsked i Naade og med Pension,

Skuldé jeg nogensinde betræde det kjere Fyen, da vil det blive min første Pligt, personlig at gjøre min underdanigste Opvartning hos min høje Velynder. ---

Deres Excellence yttre, at De nu er snart de 60 Aar*). Det er vist nok langt fremilet paa et kort Livs Bane; og bedrøve maa det, at see Den, hvis Liv paa Jorden er en Kjede af ædel Daad, saa fast at nærme sig sine Dages Maal. Mit Hjærte beder og ønsker inderligst, at det menneskelige Livs almægtige og gode Beskytter vil lade Deres Excellence endnu opleve mange glade og lykkelige Aar, og lade Dem især høste mangefold Fryd af den ædle Gavnelyst, der saa udmærket besjæler Dem! —

Med sand Ærefrygt og inderligste Taknemligheds-Følelse henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,

den 22. Decemb. 1810.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Dersom jeg ikke fuldkommen var overbeviist om, at Deres Excellence bærer over med mine Skrøbeligheder, maatte jeg saare meget blues ved, at jeg først nu underdanigst besvarer Deres naadige Skrivelse af 2den dennes**). Det smertede mig, at uopsættelige Forretninger og Skriverier skulde afholde mig fra at opfylde en saa behagelig Pligt. Men jeg maatte, i min

*) Johan Bülow var født 29/7 1751 og døde 22/1 1828.

***) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

isolerte Stilling, finde mig deri, da jeg ikke nu som før taaler at tage Natten til Hjælp. — Tusindfold Tak yder mit Hjærte Deres Excellence for Deres Ønsker for mig.

At min høje Velynder lever tilfreds i Deres Ensomhed er en ubetalelig Lykke. Befæst, o Gud! den Lykke, og lad ingen Storme røkke den! —

Det har meget beroliget mig, at de oversendte trykte Ark have fundet Deres Excellences Bifald. — Hornemanns sidste Oplag af hans Plantelære ejer jeg ikke, og er derfor Deres Excellence inderlig Tak skyldig for Tilbudet af samme*). Da jeg af Dem var bleven opmuntret til at fortsætte Beskrivelsen over Mors, besluttede jeg at ordne Planterne efter bemældte andet Oplag, og bad 2de Gange en jydsk Boghandler om at skaffe mig den, men fik efter 1/4 Aars Forløb det Svar, at han forgjæves havde skrevet derom til Kjøbenhavn. Jeg kunde nu ikke længere opsætte Arbejdet, og greb til hvad jeg havde ved Haanden sc. Kielsens saakaldte Kjøbenhavns Flora; hvilken tilligemed 13de Udgave af Lin[né]: Syst. naturæ ved Gmelin jeg har fulgt**). Sidstnævnte System har jeg og ordnet Dyreriget efter. — Særdeles forbunden er jeg Deres Excellence for at De har gjort mig opmærksom paa adskillige Trykfejl iblandt de systematiske Plantenavne. De skulle tilligemed de mange andre blive rettede, saavidt mit Øje kan bemærke dem og saavidt de synes at kunne hindre Læsningen; thi da deres Tal er Legio, bør jeg ikke tænke paa at rette

---

*) Professor i Botanik ved Københavns Universitet Jens Wilken Hornemann vandt ved sin Bog „Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære“, Kbh. 1796, den Pris, Johan Bülow i 1793 havde udsat for et saadant Skrift. — 2. Oplag kom i 1806.

***) Jvfr. Schades Redegørelse for den af ham benyttede Litt. i Beskr.'s Indl., S. VII.

dem alle. At Sætteren paa mange Steder har forandret min Ortographi maa jeg finde mig i. —

Da Deres Excellence ædelmodigen tilbyder at forøge Morslands Laanbibliothek med Bidrag af Bøger, og til den Ende ønsker at vide, i hvad Fag, de Bøger, som haves, indslaaer, lader jeg følge en Fortegnelse over de vigtigste Bøger, som Samlingen paa nærværende Tid bestaaer af*). —

Det Vink, Deres Excellence har givet mig om at indføre i min Beskrivelse Efterretning om Ejere af de udmærkede Gaarde, var min underdanigste Skyldighed at følge; men, Naadige Herre! paa faa Ark nær er mit Manuscript hos Bogtrykkeren, og det jeg har tilbage handler om Morsingboens legemlige Forfatning, Kultur, Sæder, Skikke. Men hvad Efterretning, jeg kan indhente om hine Ejere, skal jeg ikke undlade underdanigst at meddele Deres Excellence i Manuscript.

Om Bøndernes Maade at farve paa skal Deres Excellences Erindring, saavidt det staaer til mig, vorde efterleyet. —

Jeg har siden ikke seet noget fra Bogtrykkeren. Maaske vil han overraske mig med en halv Snes Ark paa eengang. Gid det var saa vel! —

Tilgiv, at den hosfølgende Bogfortegnelse ikke er saa fuldstændig, som den burde være! Jeg har udskrevet den af Læseselskabs-Protokollen, hvori Selskabets Bestyrer har ladet Bøgerne indføre ved en Anden, der har søgt at skille sig derved saa hastigt som muligt. —

Under det oprigtige Ønske, at Deres Excellences

---

*) Fortegnelsen findes vedlagt Schades Brev.

Dage maae være velsignede med Sundhed, Glæde og Held, henlever jeg med sand Ærefrygt

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors, den 30. Jan. 1811.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Fra det Øjeblik, jeg modtog Deres Excellences naadige Skrivelse tilligemed Hornemanns Plantelære, maatte jeg føle det som en Pligt, for samme at aflægge min underdanigste Taksigelse; men under den daglige Forventelse, dog engang igjen at see noget fra Bogtrykkeren, der fremdeles udeblev, og af Undseelse ved at mælde, at Tingen var endnu den samme, holdtes jeg tilbage. — At jeg nu underdanigst indfinder mig, er ikke alene for at indberette, at jeg for et Par Dage siden endeligen har modtaget 3 Ark fra Bogtrykkeren, men og i Særdeleshed for at bevidne min inderlige Glæde over, af de offentlige Tidender at erfare den Ophøjelse, hvormed Dannerkongen har hædret Deres Excellence som Fædernelandets sande Ven*). Tanken om, at Hæderen er mere end fuldeltigen fortjent, kan ikke andet end fryde enhver patriotisk sindet Sjæl. Mit Hjærte lykønsker Deres Excellence! —

Hornemanns Plantelære var mig vist en kjer Gave, saavel for dens Indholds Skyld, som og især fordi den kom fra min høje Velynders Haand. Jeg seer, at

---

*) 1808 var Johan Bülow blevet udnævnt til Gehejmekonferensraad med Ræng i I Klasse Nr. 10; i 1811 fik han Rang i samme Klasse Nr. 8.

ogsaa Deres Excellence har fremmet Udgaven af dette nyttige Værk. De smukke Vignetter tilkjendegiver, hvad og Rygtet forkynder, at til Sanderungaard maa være et Paradiis. — Den Orobus, jeg har antaget for at være tenuifolius*), finder jeg ikke hos Hornemann. Deres Excellence vilde derfor højgunstigst tillade, at jeg med det første sender Dem et Expl. deraf med underdanigst Anmodning, nøjere at undersøge, om jeg har fejlet. —

Det smerter mig meget at fornemme, at Deres Excellence er undertiden plaget af stærk Hovedpine. Gid dette Onde maa vorde hævet! Egen Erfaring har lært mig, hvor ubehagelig slig Omstændighed er, især naar Hovedet skal bruges. —

Bogtrykkerens Seendrægtighed kan ikke andet end opvække billig Fortrydelse. Siden i December f. A. har han havt 20 Ark Manuscript fra mig, men siden den Tid kun expederet 3 Ark, nemlig O, P og Q. Paamindelser have ikke frugtet; ikke engang faaet andet Svar end at han for kort siden har ladet mig hilse, at han nu havde faaet en Svend fra Kjøbenhavn og skulde nu for Alvor tage sig af min Bog. Viel Geschrei, aber wenig Wolle. Om det bliver til mere, maa snart vise sig. Han har endnu Mscr. til 12 trykte Ark. Endnu er tilbage hos mig det 13de Kapitel, som er det sidste. Dette har gjort mig meest Bryderi, fordi jeg forsømte at tale om Morsingens physiske Forfatning paa sit rette Sted, nemlig ved Skriftets naturhistoriske Deel eller strax efter 4de Kapitel. For at bøde paa denne Fejl, har jeg givet det 13de og sidste Kap. denne Overskrift: Om Morsingen i Almindelighed physiske, politisk-moralsk og oeconomisk Henseende.

---

*) Iflg. Schades Brev af 4/9 1811 var nævnte Plante Orobus tuberosus (Knoldet Glatbælg).

- § 1. Om Morsingens Størrelse og Udseende.
- 2. Om den morslandske Mundart.
  - 3. Om Morsingens Sygdomme.
  - 4. Om Morsingens Naturanlæg og Kundskaber.
  - 5. Om Morsingens Karakter og Moralitet.
  - 6. Om Morsingens Moro.
  - 7. Om Morsingens Levemaade i Mad og Drikke.
  - 8. Om Morsingens Klædedragt.
  - 9. Om Morsingens Bygningsmaade og Bohave.
  - 10. Om Morsingens Huusflid og adskilligt til Huusholdningsvæsenet henhørende.
  - 11. Om Morsingens Gilder*).
  - 12. Om Morsingens Kaar.

Tilgiv, naadige Herre! at jeg fordrister mig til, at udbede mig Deres Tanker om dette Kapitel. I de første 5 Uger frygter jeg ikke for, at Bogtrykkeren vil forlange meer Mscr., og at jeg altsaa kan faae Tid nok til at rette og forbedre, hvad jeg endnu har tilbage. — Det foregaaende 12te Kapitel handler om adskillige andre Erhvervskilder i Mors (sc.: foruden Agerdyrkning og Qvægavl), som: Fiskeri, Haandværker, Kornmøller, Tegl- og Kalkbrænderier, Hauge dyrkning, Brændsel og Mergel. —

Om Bøndernes Maade at farve paa har jeg faaet den vedlagte korte Underretning; men tør ikke give den Plads i Mscr. ganske eller for en Deel, førend jeg hører Deres Excellences Betænkning derom, som underdanigst udbedes; thi det er muligt at Almuen andensteds og er bekjendt med denne Farvemaade. Underretningen har jeg fra en Bondekone i Lægind. I Lødderup, hvor jeg først henvendte mig, farver man efter en trykt Farvebog; hvilket vel og er Tilfældet

---

*) Denne § er ikke medtaget i Beskr.

flere Steder. Benævnte Bondekone har ingen trykt Bog at farve efter, men følger den forhen brugelige Maade. Til Slutning har jeg anført en Recept, hvorefter min sal. Kone farvede Mørkeblaat, der blev ret smukt. Da denne Recept ikke er almindelig bekjendt, i det mindste i Mors, kunde maaske mangen en Huusmoder være tilfreds med at finde den i min Bog*).

Endnu har jeg kun faaet Efterretning om 2de morslandske Proprietairers Vita som jeg og underdanigst lader hosfølge**).

Den gode Guds Forsyn velsigne og bevare Deres Excellence, og under varig Glæde ved hans Godhed og Frugten af Deres ædle Bestræbelser lade Dem sildigt naae Deres Dages Maal! Det ønskes af Hjærtet

Deres Excellences

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing i Mors,
den 12. Juni 1811. —

Dette Brev skulde have afgaaet her fra den 12te, men jeg var saa uheldig at blive for sildig færdig, saa at det først afgaar den 15. Juni. —

*) Beskr. S. 361.

***) Denne „Efterretning“ findes vedlagt Schades Brev, og da den har personalhistorisk Interesse, vil jeg ikke undlade at meddele den.

Capitain Anders Tøttrup til Dueholm er født 1764 paa Dueholm. Hans Fader Landvæsenscomissair Poul Tøttrup døde 1797 i sit 63. Aar. Hans Moder Anne Hellene Phister, en Præstedatter fra Sejerslev i Mors, døde 1769, gl. 41 Aar. Farfaderen er den i Beskrivelsen over Mors p. 15 nævnte Anders Tøttrup.

Han blev i Aaret 1782 Student fra Viborg Skole, og i 1789 Regimentsquarttermester ved det fynske Infanteriregiment; kom siden til den Oldenborgske Infant. Reg,

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Min underdanige Skrivelse af 15de Juni d. A., samt en Pakke med 3de Ark af min Bog og nogle Exemplarer af den Plante, jeg har antaget for *Orobus tenuifolius*, haaber jeg Deres Excellence har modtaget. —

Da Deres Excellence saa længe har yttret det Ønske, at min Beskrivelse over Mors snart maatte forlade Pressen, anseer jeg det for underdanigst Pligt at tilmelde Dem, at jeg fra Bogtrykkeren er overrasket med den Forsikring paa hans Æresord, at han nu ikke vil paatage sig andet Arbejde end mit, indtil han dermed er færdig. Saa meget veed jeg, at Arkene R, S, T og Tabellen A er trykte. Hans Iver gaar end og nu saavidt, at han forlanger mere Manuscript; hvilket han dog i mine Tanker ikke endnu er saa trængende til. Imidlertid bør jeg dog med første Skibslejlighed

---

hvorfra han i 1801 tog Afsked med Capitains Karakter. Efter sin Faders Død kom han i Besiddelse af Dueholm Gaard og Gods.

Han er gift med Fridericke Christine Charlotte Erlandsen, f. 1777, en Datter af afdøde Capitain Erlandsen, forhen i Canalkommissionen i Rendsborg, og Charlotte Vilhelmine Buchwald af Huset Fresenborg. —

Deres Ægteskab er kun velsignet med en Søn, Poul Uldrich Ernst, født den 27. Marts 1798. —

* * *

Wisti Søndergaard til Blidstrup er født den 7de Decemb. 1758 i Lybye Sogn i Salling. Hans Forældre vare Forpagter Niels Søndergaard og Maren Wistisdatter. Han blev opofret(!) til Pennen; lagde sig efter Lovkyndigheden og tog i Aaret 1783 dansk juridisk Examen. Derefter tjente han som Forvalter ved adskillige Jordegodser i Nørre Jydland, indtil han i Aaret 1807 blev gift med Enken Anne Nørregaard, som besad Gaarden efter sin afdøde Mand Jens Riis. Hun er en Bondedatter fra Hvidbjerg Sogn i Mors.

opfylde hans Forlangende, for at han ikke skal faae Grund til, atter at paatage sig andet Arbejde, hvilket hidtil er skeet, dog uden at jeg dertil har givet Anledning. —

Maa jeg underdanigst forespørge, om jeg kan henvende mig til Hr. Clemens for at faae et Exemplar af Kobberne, for derefter at forfatte Forklaring over samme? Vel har jeg fra Deres Excellence modtaget et Expl., men da jeg ønskede, at Tavlernes Nummere maatte vorde forandrede, nemlig III til I, I til II, og II til III, saa maa jeg have Vished om, at Kobberstikkeren og har iagttaget dette.

I forrige Aar anmodede jeg Amtmand Arentz*) i Rentekammeret om at drive paa, at jeg af Tabel-Contoiret kunde faae den saalænge forønskte Efterretning om ældre Folketællinger. Nogle Uger derefter forsikrede han mig, at jeg kunde vente at erholde samme; men endnu intet! Jeg har derfor atter gjort Anmodning og tillige lovet en Douceur til den, som gjør Extracten, for om muligt paa den Maade at fremme Arbejdet.

Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,

den 13. Juli 1811. —

---

*) Guldbrand Arentz havde fra 1803—05 været Amtmand over Thisted Amt; var derefter blevet Kommittet i Rentekammeret. — J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd. 1660—1848, S. 97.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

For Deres Excellences højgunstige Skrivelser af 20de og 24de Julii*) takkes underdanigst. — Det var mig en saare kjer Tidende, at min høje Velynder, efter et behageligt Ophold i Hovedstaden, er lykkeligt hjemkommen. —

Efter at jeg i 3—4 Uger intet havde seet fra Bogtrykkeren, fik jeg endeligen noget i forgaars med en Skipper. Bogtrykkeren klager meget over Tabellerne, at de medtage usigelig megen Tid at sætte. For at Deres Excellence kan erfare Forskjellen paa disse og forrige Tabeller, giver jeg mig den underdanige Frihed, med Dagsposten at sende de hidtil færdig blevne A og B; desuden 5 andre Ark. — Bogtrykkeren har lovet mig, at sidst i denne eller først i næste Maaned skal Skriftet være færdig fra hans Haand. —

Underdanigst takkes for Ulejligheden med at faae

---

*) Kun den første findes i Saml. til J. H. og T.

Tvivlen hævet angaaende den Orobus, jeg havde slumpet til at kalde tenuifolius. Tvivlen maatte end mere forøges, da jeg af de sidste Expl. mærkede Rodknollene, hvilke jeg ikke havde havt med foregaaende Exemplarer. Den begaaede Fejl er vist nok ingen Prydelse i min Bog, men jeg haaber, at den skal saaledes vorde udslettet som om den aldrig var til. —

Jeg har Grund til at formode, at Hr. Clemens har forandret No. paa Kobbertavlerne, da han derom itide blev anmodet, medens No. endnu var tegnede med Blyant; men en Mand, der har saa meget i Hovedet, kunde og let glemme det. Imidlertid vil det snart oplyses, da jeg foreløbig har Underretning om at Kobberne ere undervejs med Ageposten. —

Hvad de morslandske Proprietairers Biographier angaaer, da er det ingenlunde min Hensigt at give dem Plads i min Bog, dels fordi der nu ikke er passende Sted dertil, dels og fordi sligt vilde forhale Bogens Udgave; men det er blot min Hensigt, efter mit underdanigst gjorte Løfte, at meddele Deres Excellence nogen Underretning om nuværende Godsejere i Mors, efterhaanden som jeg kan indhente samme, for om de i nogen Maade kunde interessere*).

Om Bøndernes Maade at farve paa, har jeg efter Deres Excellences Befaling anført noget i 13de Kap. § 10**), og tillige den Recept, som jeg sidst mældte at være brugt i mit Huus, da jeg nu veed, at den er kommen fra en Bondekone og at kun Faa er i Besiddelse deraf. —

Den forønskede Efterretning om Folketallet i ældre

---

*) Der findes ikke flere slige biografiske Efterretninger i Schades Breve.

**) Se første Note, S. 30.

Tider har jeg nu været saa heldig at erholde fra det Kongelige Rentekammer. —

Vegetationen har og i dette Aar været fremmeligere i Mors end forhen. Man har nu overalt indhøstet. Høsten kunde før været fuldendt, dersom her ikke, ifølge Tidsomstændighederne, havde været Mangel paa Folk til at bjerge Avlen, og Folketrangen desuden var bleven forøget formedelst en ondartet Koldfeber, der har raset her den hele Sommer og næsten ikke skaanet noget Huus. — Græsgrøden var i dette Aar overmaade stærk saavel paa Baarer, som i Eng og Kjær. — Rugen har for en Del taget Skade, men den største Deel skal dog være skikkelig god, endskjønt Kjernen er mindre end i forrige Aar. Byg- og Havre-Avlen var god. Alt Kornet fylder stærkt i Laderne, og overalt seer man store Stakke ved Gaardene. — Det højeste man endnu byder for ny Byg er 7 Rd. —

Deres Excellences Formening, at der er en stor Forskjel paa alle Vexters Fremmelighed i Mors og i Fyen, kan der næppe tvivles om. Ogsaa har jeg i mange Aar optegnet endeel Planters begyndende Blomstretid, og hver Dags Vejrlig, samt naar Trækfuglene indfandt sig om Foraaret, naar de vigtigste Insecter kom tilsyne m. v., men i de to sidste Aar har jeg næsten intet befattet mig med sligt. Min naadige Herres Opmuntring opvækker igjen den næsten hendøde Lyst, og det vil være mig en behagelig Pligt at følge Deres Vink til herefter, om Gud vil jeg skal leve flere Aar, at optegne Haugevexters Blomstretid her paa Stedet eller i den Hauge, jeg nu besidder, der virkelig er fattig paa Vexter. I min vaandefulde Tilstand for 2 Aar siden solgte jeg det Sted, som jeg i 16 Aar havde beboet og hvor hos jeg fra Grunden af havde anlagt en Hauge, forsynet

den med Frugttræer, adskillige uden- og indenlandske vilde Træer m. v. — Jeg solgte — vist nok for tidlig — og boer nu til Leje. Det var skjult for mine Øjne; at jeg igjen skulde nogenlunde faa den i saa mange Aar savnede Helsen igjen; at jeg fremdeles skulde skuffes i Forhaabninger*) og endelig blive Enevandrer. Tilgiv, naadige Herre! denne Udsvevelse, som Savnet af Hauge forledte til. — Jeg giver mig den Frihed til Prøve at anføre nogle Vexters Blomstretid i min forrige Hauge; men først maa erindres, at Grunden var skikkelig høj og at Haugen havde Ly paa alle Sider, saa at Middagssolen virkede stærkt. —

I 1807 begyndt at blomstre: den 7 Apr. *Cornus mascula***); den 13de *Alsine media****); den 25de *Ranunculus ficaria*****) og *Primula acaulis*†) under Træer; d. 27de *Anemone nemorosa*††) under Træer, og *Lamium purpureum*†††); den 28de *Viola odorata*††††). — Den 1ste Maj *Asparges* begyndt at komme; d. 10de Stikkelsbær og Ribsbuske begyndt at blomstre; d. 18de Jordbær, d. 23de Kirsebærtræer, d. 26de Æble- og Pæretræer, samt Tulipaner. — Den 5te Juni Barberisser; d. 7de Rønnen. —

I 1808 begyndt at blomstre: d. 8de Apr. *Cornus mascula*; d. 19de *Primula veris*§); d. 22de *Primula acaulis*; d. 27de *Ranunc. ficaria* og *Anemone nemorosa*.

*) M. H. t. at blive forflyttet.

***) Kornelkirsebærtræ. — Jeg skylder min Kollega, Hr. Realskolelærer, cand. phil. J. Svendsen, Tak, fordi han velvilligt har hjulpet mig med Tydningen af de i Brevene nævnte Plantenavne.

****) Norel (Nellikefam.).

*****) Vorterod.

†) Storblomstret Kodriver.

††) Hvid Anemone.

†††) Rød Tvetand.

††††) Marts-Viol.

§) Hulkravet Kodriver.

Den 2. Maj Alsine media; d. 6te Salix viminalis*); d. 7de Leontodon taraxaceum**); d. 9de Ribs og Stikkelsbær; d. 16de Pæretræer; d. 20de Jordbær; d. 22de Æble- og Kirsebærtræer. — Den 2 Juni Barberisser.

Næst at tilbede Deres Excellence varig Held og Velsignelse og at anbefale mig i Deres høje Bevaagenhed, henlever jeg med sand Ærefrygt

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

Nykjøbing den 4 Sept. 1811. —

C. Schade.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Min lange Taushed i tre hele Maaneder beder jeg underdanigst, at Deres Excellence vil tilgive! Den ubehagelige Omstændighed med Kobberne holdt mig tilbage, og gjerne vilde jeg, at den skulde være min naadige Herre ubekjendt, indtil Tingene igjen var bragt i Rigtighed; saa meget desmere, da jeg fortjente Bebrejdelse for, at jeg ikke før havde directe henvendt mig til Hr. Clemens. Men nu er Alt godt igjen. — Kobberne modtog jeg den 22 huj., om hvis Afsendelse fra Kjøbenhavn jeg Postdagen iforvejen, at Deres Excellences højgunstige Skrivelse af 11te huj.***), var underrettet. — Pladerne har Hr. Clemens og sendt til mig, endskjønt de ikke ere min, men Deres Excellences Ejendom. De tillader mig, at jeg sender Dem samme.

*) Baand-Pil.

***) Leontodon taraxaceum officinale = Alm. Løvetand, ogsaa kaldet Fandens Mælkebøtte, og paa Mors tillige Troldkone. — Beskr. S. 156.

****) Findes ikke i Saml. til j. H. og T,

Min Bog er nu trykt, paa Trykfejlslisten nær, som jeg lader i Dag afgaae med Posten. Jeg har ikke før kunnet faae den expederet, da det er ikke over 8 Dage siden, jeg modtog de 4 sidste Ark Text og Tabeller fra Bogtrykkeren. — Den, der har corrigeret min Bog, fortjener ikke Roes for det Arbejde; thi Trykfejlene ere Legio. Hele Ord ere hist og her udeladte, hvorved Meningen ikke bliver det den skulde være. Jeg har ladet det være nok at rette de betydeligste Trykfejl. Kunde jeg have forestillet mig, at det skulde gaaet saa yderst langsomt med Trykningen, vilde jeg selv have paataget mig Correcturen, og kunde udentvivel ved den Lejlighed bleven en og anden Skrivefejl vaer, som nu er anmærket under Tillæg og Rettelser. Det omtrykte Ark K, hvori mine botaniske Synder lykkeligviis havde sammendynget sig, for som med eet Strøg at kunne vorde udslettede, har jeg selv corrigeret, og troer — uden at ophøje mig selv — at det er eet af de correcteste. Tilforn var i dette Ark ikke mindre end 10—12 Trykfejl. Siden jeg kom til at studere i Horne-manns nyeste Plantelære geraadede jeg i Tvivl om *Rumex Nemolapathum**), *Mentha aqvatica* og *sařiva***), og *Carex canescens****). Hertil kom Fejlen med *Orobus*, og at *Vaccinium Vitis idæa*†) var anført efter Andres Sigende; men da jeg i de 4 sidste Aar ikke har været i Stand til at finde den, sc. *Vaccin. Vit. id.*, er den med de øvrige udeladt. Derimod er *Trifolium Melilotus*

---

*) Beskr. S. 145 nævner kun *rumex hydrolapathum*, som Schade kalder Moseskræppe (Vandspinat).

***) Vand-Mynte. Beskr. S. 151 nævner kun *mentha arvensis* == Ager-Mynte.

***) Kortkapslet Stav. Er ikke nævnt under Stav i Beskr. S. 160 f.

†) Tyttbær, Tyttelyng. Er ikke nævnt under Bøllefamilien i Beskr. S. 146,

officinalis og procumbens*) kommen til. Desuden pyntet lidet hist og her. — De Ark, Deres Excellence har modtaget, beder jeg maae ansees som Maculatur, tildeels fordi noget deraf er besat med Blækpletter, som Følge af, at Bogtrykkeren havde convoluteret Arkene med Trykpapir, hvorpaa Udskriften slog igennem. Inden næste Maanedes Udgang haaber jeg at kunne tilstille min høje Velynder et complet Exemplar.

Paa Grund af Deres Excellences naadige Opmuntring begynder jeg altsaa igjen en gammel kjer Syssel, nemlig at optegne meteorologiske og botaniske Bemærkninger, og vil det blive mig en saare behagelig Pligt at kunne meddele Dem mine Iagttagelser. —

Det er skrækkeligt saa dyrt Kornet er bleven her, især Rugen, der nu er stegen til 28 Rd. og derover; en Deel forlanger endog 30 Rd. for Tønden**). Vel siges der, at Møllerne endnu kun forlanger 25 Rd. pr. Td. Meel; men det er at mærke, at det næsten er ene Bygmeel; thi det gaaer saavidt, at den Bonde anseer sig lykkelig, som kan føre een højt to Skpr. Rug med en Td. Byg til Mølle til Meelmaling; Mange maae nære sig med mindre. Randers Kjøbmænd have her opdrevet Bygget til 12 à 13 Rd. Td. — For hvid Havre (8 Skp. til Td.) forlanges 8 Rd. og broget eller sort Havre (12 Skp. til Td.) 9 Rd. — En Volt***) ferske Sild koster 9 Mk. 1 $\mathfrak{B}$ Bønder-Smør 4 Mk. De store saakaldte Thybo-Oste kostede ved Mikkelsdagstid 7 Mk. *H.* — Formedelst Farten paa Aalborg er man her sædvanligen forsynet med Tømmer, Fjæle og

*) Sten-Kløver og udstrakt Kløver.

***) Det er nødvendigt her at regne med den faldende Kurs paa Rigsmønten. — Red. Anm.

****) Dette Talmaal, der formodentlig er et Dialektord, findes ikke i Feilbergs jyske Ordbog eller i Molbechs Dialektlexicon. Mon det ikke er ensbetydende med en Ol? — (Ol hedder i morsingsk Dialekt: Wol. — Red.)

andre Vahre, som Landmændene behøver, men de Handlende vide og at lade sig betale med drøje Procent. Dette bevægede i afvigde Sommer nogle Bønder til at rejse til Aalborg, hvor de indkjøbte Tømmer, Fjæle, Lægter, Kul, Jern, Salt etc. og fragtede til Transporten et Fartøj der, som det sig bør, lossede i Nykjøbings Havn, og vore Kjøbmænd maatte med Harmes see derpaa. Imidlertid fandt de gode Bønder deres Regning derved. —

Deres Excellences Ønske: Gud give os Fred, om den er til vort Bedste! istemmer jeg af ganske Hjærte. Men hvad tør haabes, saalænge Bretland*) staaer? Tiden vil lære, om Forandringen i dets Ministerium vil forandre dets krigerske Sind. —

Gid det ny Aar, vi iile i Møde, maa være velsignet og glædefuldt for Deres Excellence med høje Familie, og at de under ønskelig Sundhed endnu i mange Aar maa paa denne Jord frydes ved Frugten af Deres ædle Bestræbelser! Det ønsker af ganske Hjærte

Deres Excellences
underdanigste og
hengivneste Tjener
C. Schade.

Nykjøbing paa Morsøe,
den 28 Dec. 1811. ---

Deres Excellence!
Naadige Herre!

Det Haab, at jeg inden Januars Udgang skulde havt den Glæde at kunne tilstille Deres Excellence et Exemplar af min Bog, er imod min Villie ikke bleven

---

*) Oldn. Betegnelse paa Landskabet Wales; her naturligvis brugt om England.

opfyldt, tildeels fordi der blev nølet vel længe med Trykfejlenes Trykning. Imidlertid har jeg Grund til, hver Postdag at vente de to første indbundne Expl. fra Aalborg; thi hverken i Nykjøbing eller nærmeste Kjøbstad findes nogen Bogbinder. Men under denne Forventelse bør jeg dog ikke længere opsætte, underdanigst at takke Deres Excellence for naadige Skrivelse af 9de f. M.*)

Deres Yttring om min Bog er mig en stor Trøst; thi jeg kan ikke dølge, at jeg med en Slags Ængstelighed lader den vandre ud i den vide Verden. Underdanigst takkes for Kobberpladerne; de ville tilligemed mere ofte minde mig om min høje Velynders Godhed imod mig. —

Deres Excellence opmuntrer mig til, ikke at lægge Pennen til Hvile; og at jeg altsaa skulde begynde et nyt Arbejde — vist nok en ligesaa behagelig Opmuntring, som den er Vidnesbyrd om Deres Tilfredshed med det nu fuldendte Arbejde. Men, Naadige Herre! uagtet jeg hverken elsker Lediggang eller unyttig Syssel, ere dog mine frie Timer færre nu end forhen. Desuden er det topographiske Fag det eneste, jeg føler Lyst til at skrive i, fordi det lader som jeg dertil har Kald; men til at forfatte en Topographi over en anden Egn gives ikke Lejlighed i min nærværende Stilling. Skulde det være Forsynets Villie, at forunde mig Virkekreds i en anden Egn, og lade mig leve nogle Aar, da vil det vist blive mig en kjer Syssel nøjere at kjende en saadan Egn. Men her møder en ikke uvigtig Omstændighed, at jeg nemlig kun mangler 2 Aar i de 60; hvilket synes at kunne betage mig al Speculation paa Flytning til anden Egn, end Evigheden. Efter mange Aars Fasthed i Beslutningen er jeg nu nærved at blive vakkende.

---

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T,

Deres Excellences Tanker om Krig og Fred maa enhver Religionens og Fædernelandets Ven underskrive. Vi bør intet bestemt Ønske have, men kun iagttage, hvad Pligt er, og overlade Resten til det altstyrende Forsyn. Vel kan man, ved Tanken om sit Fædernelands Trængsel, fristes til at ønske, at Blodfanen snart maatte afvexle med Fredens velgjørende Palme; men i Grunden vide vi ikke, hvad vi skulle ønske eller bede Gud om. — Kun dette tør vi bede, at den Gud, som byder over Himmel, Jord og Hav vil styre alt til det bedste Udfald! — og at ægte Fædernelands-Kjerlighed maa besjæle Enhver, som lever under vor elskede Frederiks Scepter!!! —

Ja, det var tilvisse en sørgelig Omstændighed, at saa mange Engellænderne skulle omkomme paa vore Kyster. Vi kunne inderlig røres derover, endskjønt de vare vore Fjender; men hvad maa ikke hint vanartige Ministerium, hvis Vink de Ulykkelige fulgte, føle derved; dog hvad siger jeg? maaske er det samme Ministerium et Redskab i Forsynets Haand til at bevirke Udførelsen af en Forsynsplan. —

Det er vist nok en herlig Indretning, at Studentere nu faae Information i Blomstertegning*). Frugten deraf kan blive skøn. Tidt har jeg sukket over, ikke at have lært den Videnskab; men dertil manglede baade Tid og Evne i hine Dage. For at bøde lidet paa denne Mangel, har jeg ladet min eneste Datter

---

*) Denne „Indretning“, der var bekostet af Johan Bülow, fik senere en mere fast Form ved hans Gavebrev til det botaniske Studiums Fremme, der blev oprettet under 31. Maj 1812 og fik kgl. Stadfæstelse under 6. Oktbr. s. A. — Collegial-Tidende, 1812, S. 817 f.; jfr. Schades Ytring herom i Brev af 9/1 1813. Legatet blev anvendt til en Tegneskole ved den botaniske Have. Se ogsaa Brev af 5/1 1813 fra Prof. Wöldike til B, Manuskripts. i Sorø Akdm. Bib. Nr. 86,

lære saa nogenlunde at tegne Blomster og Landskaber; hvortil gaves Lejlighed for nogle Aar siden, da en Capitain Høling opholdt sig her i Byen, og paatog sig at informere Adskillige i Tegning. De Tegninger, som jeg for et Par Aar siden tilstillede Deres Excellence, og som ere stukne i Kobber, vare fra hendes Haand. —

Den 1ste Febr. saae jeg de første Tegn til Blomster her: En *Tussilago petasites**) ved et Jorddige mod Østen havde begyndt at aabne enkelte af sine Smaakroner. — Stære har man af og til set i Januar Maaned her i Byen. Igaar saae jeg et Par Drosler; saa at det synes som Foraaret skulde nærme sig; men Morsingen siger:

Kyrmesse Kuud
Den holder her uud.

Lærken har og engang imellem ladet sig høre. — Men hvad er det morslandske Clima imod det fyenske, hvor allerede først i Jan. Hell. niger**) blomstrer. Den Plante haves ikke her. — Ja, Naadige Herre! det er tilvisse saare behageligt at omgaaes med Floras Døttre, endog i den brune Hede; ja endog i Kalkgruben, som forkynder Oldtids Omveltninger, kan man finde det ret interessant. —

Siden Nytaar har jeg flittigt optegnet meteoriske Iagttagelser. Forudsat at mit Thermometer er rigtigt, har det den 13de Jan. om Aftenen været koldest her, sc. $5\frac{1}{2}$ °, og varmest den 28de Middag, sc. $5\frac{1}{4}$. — Min Plante-Calender vil nok blive temmelig fattig, især i Henseende til Hauge-Vexter; jeg maa derfor tage nogle Markvexter til Hjælp. — Jeg længes nu meget

---

*) I Beskr. S. 159 kalder Schade den „storbladet Hestehov“ (Følfod).

**) *Helleborus niger* = Julerosc,

efter den kjere Vaar, for at fornye Glæderne i Naturens Skjød. —

Den gode Gud velsigne og bevare Deres Excellence med høje Familie! Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste og

hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Morsøe,
den 5te Febr. 1812. —

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Det maa vist forekomme Deres Excellence underligt, at min Bog endnu ikke kommer tilsyne, da det er saalænge siden den blev færdig fra Bogtrykkeren. Tvende Exemplarer bleve straks tilstillede Bogbinderen med Anmodning at haste med sammes Indbinding. Efter igjentagne Paamindelser, har jeg faaet til Svar, at jeg skulde faae Bøgerne indbundne saasnart skee kan. Med Længsel har jeg seet hver Postdag imøde, og endnu intet faaet. Det er Pligt at tilmælde Deres Excellence denne Omstændighed, da de ellers muligt kunde forestille Dem en anden Aarsag. —

Efter Bogtrykkerens Regning har min Bog kostet med Papir og Tryk 358 Rdr. 24 Sk. Tabellerne, $6\frac{3}{4}$ Ark, bleve betalte aparte og kostede 141 Rd. 24 Sk.; altsaa pr. Ark næsten 21 Rdr. — Komme hertil andre Udgivter, som: Avertissementer, Kobbernes Trykning, Fragt etc., har Bogen hidtil kostet 414 Rdr. — Subscribenterne, hvis Tal er lidet over 70, har jeg lovet Bogen for 4 Sk. Arket Trykpapir, og jeg bør holde

Ord, hvad de 24 Ark Text angaaer, men for Tabellerne maa jeg efter Omstændighederne forhøje Prisen, saa at hvert Exemplar i Materie kommer til at koste 10 Mk., planeret og hæftet 12 Mk., for andre Kjøbere 15 Mk. Lavere tør jeg ikke bestemme Prisen, naar jeg skal blive skadesløs og, om muligt, indhente de 40 Rdr., som tabtes ved 1ste Hæfte. Tillige maa komme i Betragtning de endnu forestaaende Udgivter, som: for Bekjendtgjørelser i Aviserne; Transport-Omkostninger, Correspondance med Boghandlere, og i det mindste 16 Procent for Bogens Afsætning. Desuden er det Quantum Exemplarer, jeg har til Salg, kun 320*).

Den ubehagelig[e] Bågvinter har kuet Flora og endeligen taget Grøden af Jorden. Den 22 Marts blev Limfjorden anden Gang iislagt, og Dagen efter gik Adskillige ud at stange Aal. Et Par sank igjennem, men ræddede sig ved deres Stangetræ. Nu er Fjorden igjen aaben for det meste, saa at de mange med Magazinkorn tilladte Fartøjer nu snart kunne komme afsted. —

Det er skrækkeligt som Koldfeberen raser her i Egnen; den synes i dette Aar at ville blive værre end i det forgangne. —

Med sand Ærefrygt og under de oprigtigste Ønsker for min høje Velynder henlever jeg

Deres Excellences,

Naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Morsøe,
den 4de April 1812. —

---

*) Marcus Rubin: 1807—14, S. 513 anfører et Eksempel paa de stærkt forøgede Omkostninger ved Bogudgivelse i Krigens Aar, — en Stigning til det 50-dobbelte.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Endeligen har jeg da fra Bogbinder Sadolin*) i Aalborg modtaget de saalænge forventede Exemplarer af min Beskrivelse over Mors, og med Dagsposten ladet afgaae et Expl. til Deres Excellence, som jeg underdanigst beder maa forundes Plads i Deres Bibliothek. Med samme Post tilstilles og Hs. M. Kongen et Expl. — Og har saaledes min Bog begyndt sin Udvandring i Verden! Men tilgiv, naadige Herre! at jeg uadspurgt har underrettet Læseren om, at min Bog skylder Deres Excellence sin Tilværelse**). Jeg følte at det var Pligt; og Sandhed er det, at uden Deres Excellences Opmuntring og Understøttelse vilde min Bog aldrig bleven fuldendt.

Det er og min Beslutning at tilstille Enhver af Cancelliherrerne et Expl., tildeels fordi jeg i Breve til dette høje Collegium, har yttret, at jeg og havde søgt at gjøre en nyttig Anvendelse af mine Fritimer ved at samle Materialier til en Beskrivelse over Morsøe. Men det vil endnu vare nogen Tid, førend Bogbinderen kan blive færdig med Indbindingen. —

Med sand Ærefrygt og under de bedste Ønsker for Deres Excellence og høje Familie henlever jeg til Døden

Deres Excellences

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,
den 15 April 1812.

*) Rottbøl Sadolin (1771—1854) etablerede sig oprindeligt som Bogbinder i Aalborg, men blev senere ogsaa Boghandler. — A. Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892, S. 294 f.

***) Se Schades Forord til Beskr.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Saa meget end Deres Excellences naadige Skrivelse af 25de f. M.*) kan forsikre mig om Deres udmærkede Bevaagenhed, saa maa det dog bedrøve mig, deraf at erfare, at jeg imod Deres Villie har nævnet Dem som Aarsag til at min Bog er kommen for Lyset. Vel kunde jeg vide, og er i Sandhed fuldkommen overbeviist om, at Deres Excellence er langt ophøjet over den Hæder, offentligen at see sig nævnet som Velgjører, — da Selvbevidstheden om at have stiftet Nytte er den sødeste Løn. — Men for det Hjærte, som ikke er ufølsomt ved oppebaaren Velgjerning, falder det som oftest tungt at tie. Jeg følte at det var Pligt at nævne min høje Velynder og Velgjører; derfor skete det. Desuden maatte Publicum og vide, hvorfor Bogen kan sælges for en ringere Priis, end Tidsomstændighederne ellers tillade. — Det Haab, jeg har næret om at blive skadesløs, — har jeg Deres Excellence at takke for; og saavel Deres Understøttelse, som Deres allerede yttrede Tanker om min Bog, lader mig ogsaa haabe, at dette Product ikke vil blive Publicum uvelkomment. Imidlertid kan jeg ved nøjere Eftertanke indsee, at jeg har været altfor iilfærdig i at expedere Forerindringen. Jeg hastede, fordi Skipperen hastede, med hvem jeg vilde have Manuscriptet afsendt. Men her kan ikke siges andet end: *quod factum est, infectum reddi neqvit***). —

For de tilsendte 50 Rd. og Frøet, som jeg med sidste Post modtog, bevidnes min underdanigste Taksigelse. De saa dyrt betalte 10 Exemplarer skulle, efter

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

***) Hvad der er sket, kan ikke gøres usket.

Befaling, saasnart muligt vorde Deres Excellence tilstillede; men tilgiv, om de ikke, efter Forlangende, komme i raa Materie! thi mit hele Forraad ligger i Aalborg, hvor alle Trykpapirs Expl. skulle planeres og heftes. — Frøet af Astrag. baeticus*) var mig saare kjert, da jeg derved ikke alene lærer at kjende en for mig hidtil ubekjendt Plante, men og maaske faaer en ny Kaffedrik istedenfor det vindtørrede Malt, som jeg nu i 8te Aar har brugt og befunden mig vel efter. Den rette Kaffe smager jeg aldrig. — Cytisus laburnum**) havde jeg opelsket et Træ af i min forrige Hauge. Det voxede frodigt og blomstrede skjønt. Derfor haabede jeg og, at det fra Deres Excellence bekomne Frø skal lykkes. —

For den meddeelte Blomster-Calender takkes underdanigst. Den hoslagte Seddel***) viser de Planters begyndende Blomstretid, jeg til Dato har bemærket. Paa Haugevexter vil min Calender blive yderst fattig, lader derfor Markvexter erstatte hint Savn. —

Underdanigst takkes for Løvtet om en fuldstændig Blomster-Calender for Deres Excellences Hauge. Det vil blive mig en overmaade kjer Gave. — Jeg seer, at De har Menyanthes trifol.†) i Potte. Endnu har jeg ikke forsøgt det af Frygt for, at det ej vilde lykkes. Jeg slutter, at Blomsterpotten skal staae i en anden vandtæt Potte, fyldt med Vand, for at Planten stedse kan holdes i sit Element. —

---

*) Denne Astragel — Slægt af Ærteblomstrede — blev i Begyndelsen af det 19. Aarh. indført til Sverrig fra Spanien, hvor den er vildtvoksende. Dens Frø brugtes som Surrogat for Kaffebonner (Svensk Kaffe); den har altsaa ogsaa været anvendt paa samme Maade i Danmark.

**) Guidregn.

***) Omtalte Seddel findes ikke.

†) Alm. Bukkeblad, Bitterkløver.

Det er meget uvist, fra hvilken Tid jeg egentlig skal regne, at *Tusilago petasites* har begyndt at blomstre her ved Nykjøbing. To Stokke, paa hvilke enkelte Smaakroner allerede den 1ste Febr. havde begyndt at blomstre, stode ved Foden af et sandigt Dige, udsatte for Solen fra Morgen til Middag, og kunde altsaa hastigere drives. Andre længere ud fra Diget viste sig først med Toppen i Jordskorpen og flere vare endnu ikke fremkomne. 14 Dage derefter vare de benævnte to Stokke endnu ikke fremmeligere. Siden savnede jeg dem ganske; de vare, saavel som flere, afbrudte af Mennesker eller Creature. Den indtræffende Kulde forkuede alt, og ikke før efter 20 April saa jeg een med enkelte Smaakroner i Blomstring, flere vare end længere tilbage. Nu har denne Plante Blade saa store som en Under-Thekop. — Den 9de huj. havdes her $18\frac{1}{4}^{\circ}$ Varme. Den 10, 11 og 12te faaet saa tilstrækkelig Regn, at alt er nu i herlig Grøde. Den 9de saae jeg den første *Caltha palustris**) i fuld Blomstring paa Kanten af en Vandgrøft; den 12te ligeledes 2 paa Kanten af en Aae, men ellers ingen; derfor troer jeg at den endnu ikke bør have Plads i Calenderen. —

Alt vedbliver her at stige i Prisen, undtagen Stude og Sviin, som betydeligen ere faldne. Staldstudene vilde man i Efteraaret ikke sælge, da der blev budet 430 Rd., har man nu maattet sælge for 370 Rd. for Parret. Derved tabes ikke ubetydeligt, da man iforvejen har til højere Priser gjort nyt Indkjøb til Opstaldning. Sviin, som for stakket siden kostede 50 til 60 Rd., kunne nu ikke finde Kjøbere for nogle og 20 Rd. — Et Bondelæs Tørv koster 8 til 9 Rd., et Ø Bøndersmør 6—7 Mk., og saaledes flere Ting. Det lader som Bonden

*) Engkabbeleje.

forestiller sig, at nærværende Priser skulle blive varige da man køber Kalve og betaler dem dyrt, imod at Ejerne skal beholde dem i 2 Aar. En Deel have købt spæde Lam for 7—8 [Rd.] Stykket imod at holdes til Mikkelsdag; ja man har end og havt Exempel paa, at Føl kjøbes, før de fødes. Saavidt drives Speculations-Handelen her til Lands. — Gud veed, hvad Enden skal blive. Gid dette Aar var overstaaet! man vil saa gjerne vente noget godt af Fremtiden. Lad end sorte ildsvangre Skyer true med rædsomt Uvejr. — Haabets Gud kan afværge det. — Medens jeg skriver dette, Kl. 2 E. Midd., drager en Hagelæl hen over Byen. Nogle Hagel eller rettere lisstumper vare saa store som Hesselnødder, — atter bryder den blide Sol frem med 16° Varme i Skygge. Mit gamle Symbolum er: Post nubila Phoebus*).

Under de bedste Ønsker og ærefrygtsfuld Hengivenhed henlever jeg

Deres Excellences

min Naadige Herres

underdanigste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,
den 13 Maj 1812. —

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Atter et Aar hensvunden med sine Glæder og Sorger; men ikke ere dets Spor tabte. Den Fryd, jeg nød ved min høje Velynders Bevaagenhed, ledsagede mig ind paa Nytaars Bane og bød mig, ved denne Tidsafveksling at erkjende det iblandt mine første Pligter,

*) Efter Skyer kommer Solen.

at lykønske Deres Excellence, og fra den Algode at nedbede nye Velsignelser over Dem. Hvor gjerne ønskede jeg ved denne Lejlighed at kunne bestige Parnasset! men dertil følte jeg mig af Naturen for kraftløs. Min Stræben vilde ej lykkes. — Alligevel kunde jeg af Pligtfølelse ikke afholde mig fra at nedlægge her følgende Stropher:

Gud! see din Elskede sig fryder
 Ved den Ham undte Livets Lod;
 I ædel Daad sin Lykke nyder,
 Og takker Dig, for Du er god.
 Befæst, o Gud! den Fryd, den Lykke!
 Ej Livets Storme rokke den!
 Med ny Velsignelse fremrykke
 Hver Dag for Ham, Velgjøreren!
 Naar Uvejr over Bjergetoppe
 Udbreder Rædsel, Nød og Sorg,
 Og Alt forstyrres vil deroppe,
 Trygt bor han i sin skønne Borg!
 Han rolig der den Glæde smage,
 Som Frugten er af ædel Daad!
 Skjenk Ham det største Maal af Dage,
 Som kan bestaae med dine Raad! —

Af Collegialtidenden sees nu, at Deres Excellence er Stifter af den forhen ommældte skønne Indretning, at botaniske Studentere kunne gratis faae Underviisning i at tegne Blomster. Hvilke herlige Følger kan ikke denne Indretning have!*) —

Deres Excellence har vist nok erfaret af Litteratortidenden, at min Beskrivelse over Mors er saa fordeelagtigt bleven bedømt, som jeg nogensinde kunde ønske det. Det kan ikke andet end glæde mig. Men

*) Se Noten S. 42.

Recensentens Opfordring til at belønne Forfatteren havde jeg gjerne ønsket borte.*) —

Kornpriserne ere her i varigt Stigende. For Byg forlanges nu 50 Rd. pr. Td. — Gud hiælpe dem, som skal købe og har lidet at købe for! Mange, hvoriblandt og jeg, solgte efter Høsten deres Tiendebyg for 15—18 Rd. — Ingen forestilte sig, at paa saa velsignet en Høst skulde følge Priser, som de Kornet siden steg til. —

Med sand Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences,

min naadige Herres

underdanigste og hengivneste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Mors,

den 6te Januar 1813. —

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Naadigst vilde Deres Excellence tilgive, at jeg — bevæget af den høje Bevaagenhed, De hidtil har værdiget mig, og som vil blive mig i evig taknemligt Minde — griber Pennen, for ved Indtrædelsen i det ny Aar at bevidne Deres Excellence mine Følelser for Deres Vel, saa svagt jeg end formaaer at udtrykke samme. —

I Sandhed — ingen Forestilling vil for mit Hjærte

---

*) I den meget smigrende Anmeldelse af Schades Bog i Litteratur-Tidende 1812, S. 705 ff, heddér det til Slut: „Særdeles var det at ønske, at Mandens Flid til Belønning for ham Selv, og til Opmuntring for Andre blev paaskjønnet af Vedkommende, hvis Kald det er at belønne og opmuntre“. — „Vedkommende“ er jo uden Tvivl Landets Konge.

være behageligere, end at det nu tilbagelagte Aar maa for Deres Excellence med høje Familie være henrundet under varigt Velgaaende; og intet Ønske helligere end det, hvormed jeg anbefaler Dem under den Algodes Varetægt og Velsignelse for den kommende Tid; ja ønsker, at de sildigt maa savnes paa den Jord, hvor det var Deres kjereste Tilbøjelighed at gavne, glæde, husvale! — Under disse Ønsker og ærefrygtsfuld Hengivenhed henlever jeg

Deres Excellences

min naadige Herres

underdanigste Tjener

Nykjøbing paa Mors,
den 5te Jan. 1814. —

C. Schade.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Efter Modtagelse af Deres Excellences naadige Skrivelse af 19de Januar f. A.*) maatte jeg føle det som helligste Pligt, straks underdanigst at takke for de mig værdigede nye Beviis paa Bevaagenhed og Yndest. Ofte var jeg og rede til at gribe Pennen, for at fuldbyrde, hvad Pligtfølelse bød mig; men Frygt for at paadrage mig min naadige Herres Utilfredshed, naar jeg, uagtet Deres Opfordring og patriotiske Tilbud, maatte aabenhjærtigen bekjende, at jeg, til atter at betræde Forfatterbanen, finder stedse flere Hindringer, ja saa mange, at jeg i min nærværende Stilling ikke formaaer at overvinde dem, — det holdt mig tilbage; men lod mig tillige fornemme, hvad den maa føle, som af Gemytssvaghed efterlader sine Pligter.

*) Saml. til j. H. og T. S. 340 f.

Ved Indtrædelsen i et nyt Aar maatte det imidlertid blive en forøget Trang for mit Hjærte at bryde Tausheden, for at lykønske Deres Excellence, og bevidne Dem min inderligste Tak for den udmærkede Bevaagenhed, De i den henfarne Tid værdigede mig. — Den gode Gud velsigne og bevare Deres Excellence i det begyndte Aar tillige med høje Familie, og lade Dem sildigt savnes af det Fædreneland, for hvilket De lever, og til hvis Held Deres Liv stedse var en Kjede af ædel Daad!! Betragt, naadige Herre! dette korte Ønske, som indbefattende alt, hvad Godt mit Hjærte kan tilbede Dem fra Verdens Gud og Fader! —

Særdeles forbunden er jeg Deres Excellence for den tilsendte Blomster-Calender, som meget har moret mig, og endmere har forvisset mig om, at Vegetationen er 8 til 14 Dage tidligere i Fyen, end paa Morsøe. Min Blomster-Calender for 1813 og 1814 vover jeg herved at fremlægge*), men som sædvanlig er den fattig, især for førstnævnte Aar, da Omstændigheder tillode mig liden Udgang. —

Det Frø af *Cytisus lab.*, som Deres Excellence havde den Godhed at forære mig for 3 Aar siden, har givet mig en liden Planteskole. Besynderligt, at det første Aar kom kun 2 Planter op, men næste Aar mange, der voxede saa frodigt, at de i samme Aar bleve ligesaa høje, som de første. —

Det smerter mig meget, at jeg uagtet Deres Excellences for mig saa smigrende Opmuntringer og det Bifald, hvormed min udgivne Beskrivelse over Morsøe [er modtaget], maa trække mig tilbage og ikke tænke mere paa at skrive Bøger. I en Alder af over 60 Aar og under stedse tiltagende Embedsbyrder føler jeg nu for svag og indskrænket til at overvinde de

*) Omtalte Kalender findes ikke,

Vanskeligheder, som ville møde mig, naar jeg skulde frembringe noget antageligt topographisk Skrift. — Jeg forestiller mig mit Livs Aften som temmelig nær, og under denne Forestilling har jeg for kort siden gjort det vigtige Skridt, at indlade mig i Ægteskab med min salig Kones ældste Syster*), for at ikke alene hun, som et værdigt Fruentimmer, kunde ses forsørget, men og, for at en saare skrøbelig Søn, jeg haver, kunde hos hende nyde Pleje og Tilsyn efter min Død. Et andet mindre vigtigt Skridt er det, at jeg har solgt min liden Samling af Mineralier, Planter, Insecter, Conchylier og Mere tillige med endeel Bøger for en temmelig billig Priis, 500 Rbd. N. V.***) Min Samling har jeg betragtet som et kjert Barn, jeg saa gjerne ønskede at see vel forsørget efter min Henfart. Under Auctionshammeren i en Egn, hvor man ikke bryder sig om Stene, Planter eller Torbister og Fluor, kunde min Samling faaet en sørgelig Skjæbne. —

Under varig Tillid til Deres Excellences høje Bevaagenhed og ærefrygtsfuld Hengivenhed henlever jeg til Døden

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing den 4de Januar 1815.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Efter at have erfaret det udmærkende Beviis, Deres Excellence atter har modtaget paa Landsfaderens

*) Elisabeth Christine Otzen.

**) N. V. = Navneværdi, i Modsætning til Sølvværdi. — Se Marcus Rubin: 1807—14, S. 269 f.

Yndest*), føler jeg det som en saare behagelig Pligt at lykønske min Naadige Herre med den ny Udmærkelse; ja det er mit inderligste Ønske: at den ærværdige Dannebrog længe, længe, og under varig Glæde og Lykke maa vorde hædret, ved at bæres paa et Bryst, hvori Hjærtet slaar saa varmt for Konge og Fædreland! Dette Ønske er vel simpelt og kort, men det er fra Hjærtet. —

Deres Excellences naadige Skrivelse af 26. Jan. d. A.***) har jeg haft den Lykke at modtage, og aflægger for samme min underdanigste Taksigelse, men især maatte jeg føle meget ved min høje Velynders Ønsker for mit og Mines Vel. Mit Hjærte takker og velsigner Dem. —

Saa kort end Deres Excellences Blomster-Calender var for 1814, var den mig dog saare kjerkommen. — Tilgiv, at jeg kalder den kort! den var det kun i Sammenligning med de foregaaende; men tilstrækkelig til at beviise, at Vegetationen er sildigere paa Færde i Mors, end i Fyen. Underdanigst vedlægges her min Blomster-Calender for 1815***). Som sædvanlig har jeg maattet tage nogle Markblomster til Hjælp, da den ellers vilde bleven altfor kort. —

Professor Hornemann har paa en Rejse igjennem Mors i Juli M. beæret mig med et kort Besøg. Han fandt her i Landet Lycopod. Selaginoides.†) —

Det var tilvisse et smerteligt Tab, Deres Excellence leed, da Christiansborg brændte, og saa tungt det maa være at savne det Tabte, er det dog en Trøst, at det

*) 1815 blev Johan Bülow Medlem af Ordens-Capitulet og Dannebrogsmænd.

**) Saml. til j. H. og T. S. 341 ff.

***) Omtalte Kalender findes ikke.

†) Ulvefodfam.; antagelig: Selaginella selaginoides — Dværgulvefod; i Hedemoser i det nordlige Jylland.

Vigtigste blev i Behold*). Hvor vilde det glæde mig, om jeg kunde levere et lidet Bidrag til Deres Exc. Myntsamling! men jeg ejer intet, som kan ansees for rart**). Nogle gamle udenlandske Mynter ansaae jeg ikke for gode til at ofres paa Fædernelandets Alter, da Flaaden gik forloren. Imidlertid giver jeg mig den underdanige Frihed herved at sende 2de Smaamynter, som tilligemed flere skulle være fundne under et Steengjerde paa Falster, og beder underdanigst, at de ikke maa forsmaaes. —

Min liden Naturalsamling kom til Aalborg Cathedralskole, fordi den ansaaes for at kunne der stifte mere Nytte, end paa et Skolelærer-Seminarium. Endeel gode Bøger fulgte med f. E. Linnæi Syst. Nat. ved Gmelin, Fabricii Entomogia system. og flere. — Men som Deres Excellence yttrede, er det og gaaet mig: Da Samlingen var borte, savnede jeg den. En stor Commode med 12 Skuffer maatte straks forfærdiges til at bevare Insecter m. m. udi. Paa ny har jeg over 300 Insecter og omtrent 250 Planter. Tiden, der i det Hele er mig knappere nu end forhen, er inddeelt saaledes, at jeg dog ugentlig kan have nogle Timer til mit Morskabsstudium, især da Middagsluretimen og medtages. — Og saaledes venter jeg da, om Gud vil forlænge mine Dage, igjen at faae en liden Samling, i det mindste af Planter og Insecter. —

Med sand Ærefrygt og under de oprigtigste

---

*) I sit Brev af ^{26/1} 1815 havde Bülow udtrykt sin Medfølelse med Schade i Anledning af, at denne havde skilt sig ved sin „Naturel-Samling“. Bülow kunde godt forstaa Schades Følelser, da han ved Christiansborgs Brand selv havde mistet „en skøn Samling af Conquillier, Instrumenter, Oldsager m. m.“

**) rar her brugt i den opr., latinske Betydning = sjælden,

Ønsker for Deres Excellence og høje Familie henlever
jeg

Deres Excellences,
naadige Herres
underdanigste Tjener
C. Schade.

Nykjøbing den 22 August 1815.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Den Lykke at kunne tælle mig iblandt de Mange, der have Aarsag til at fryde sig ved Deres Excellences høje Bevaagenhed, lader mig og føle det som en hellig Pligt, at lykønske Dem, naadigste Herre! ved Indtrædelsen i det ny Aar. — Men saa dybt, jeg føler det, saa frygtsom er jeg og for at mishage Deres Excellence med nogen Yttring, som kunde hentydes til Smiger; den jeg veed Deres Excellence afskyer. — Det Nytaars Ønske, jeg her underdanigst nedlægger, være derfor ligesaa ukunstlet, som velmeent.

Den gode Gud, som hidtil bevarede Deres Excellence til Held for Fædrelandet, for Kunster og Videnskaber, for Ulykkelige og Trængende, Han tage fremdeles Dem med høje Familie under sin hulde Varetægt! Han velsigne og bevare Deres Ejendomme, og lade enhver Anvendelse deraf til at gavne og husvale og glæde stedse bære de herlige Frugter, Deres ædle Hjærte ønsker! Ja, Han den Eviggode lade Deres Excellence sildigt savnes af det Fædreland, hvor Deres velgjørende Liv og Virksomhed maa blive i evig taknemligt Minde!!!

Næst dette mit Hjærtes inderligste Ønske for Deres Excellence, ydes min underdanigste Tak for

naadige Skrivelse af 7de Sept. f. A.*). Men tilgiv, naadige Herre! at jeg, i Anledning deraf forlænger dette Brev! —

Det glædede mig saare meget, at Deres Excellence fandt Behag i de 2de oversendte Smaamynter, og det interesserede mig ikke lidet, at erfare hvad Landsmænd de vare. — Saa sjældent det end er, nuomtider at see Sølvpenge, blev mig dog for nogen Tid siden ved en Baredaab af en jomfruelig Haand ofret en sachsisk Sølvmedalje fra 1567 af Størrelse som én almindelig Specie. Paa Forsiden ligge to Sværd overkors, og paa Randen staaer: TANDEM . BONA . CAVSA . TRIVMPHAT. MDLXVII + . — Faa Bagsiden:

MDLXVII
 GOTHA . CAPTA
 SVPPLICIO . DE . PRO
 SCRIPTIS . IMP . HOS
 TIB : OBSESS . SUMPTO
 COTERISQ . FVGATIS
 AVGVSTVS . D . SAXO .
 ELECTOR .
 . F * F .**)

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

**) Forsidens Indskrift betyder: til sidst sejrer den gode Sag. — Medaljen er slaaet i Anledning af den Sejr, som Kurfyrst August af Sachsen, en Broder til den berømte Morits, vandt i 1567 over Hertug Johan Frederik af Gotha, der tilhørte den saakaldte ernestinske Linje af den sachsiske Fyrsteslægt, og som for at genvinde for sin Slægt den Kurværdighed, som Morits havde skaffet den albertinske Linje, forbandt sig med Ridderen Wilhelm von Grumbach, en ivrig Forkæmper for Adelens feudale Rettigheder, og som med alle Midler søgte at bekæmpe Fyrsternes stigende Magt; derfor spillede han den svage Johan Frederik ud mod den mægtige og myndige August. I 1567 blev Johan Frederiks Hovedfæstning Gotha

Skulde Deres Excellence enten ikke være i Besiddelse af denne Penge, eller kun eje den enkelt, beder jeg underdanigst om Tilladelse at sende den til Indlemmelse i Deres Cabinet. Hos mig er den kun et Liggendefæ, som lidet kan interessere, da jeg kun har den alene. Er den en Sjældenhed, var det ilde, om den engang skulde ende sin Tilværelse i Smeltedigelen.

Jeg seer, at Deres Excellence og engang har anlagt Samling af Insecter, men at en seilivet Scarabæus indgjød Dem' Ulyst til at fortsætte denne naturhistoriske Sysse. — Da jeg begyndte at samle Insecter, følte jeg mig under dette Foretagende ikke saa ganske tilfreds med mig selv. Imidlertid søgte jeg at berolige mig saa godt, jeg kunde, ved at tænke paa Menneskets Herredømme over Dyrene: Hvorledes Millioner Land- og Vanddyr aarligen maae døe, for at tjene Menneskene til Føde m. v. — Jeg tænkte paa, hvorledes Rovdyrene i enhver Klasse, blandt selve de mindste Kryb, grummeligen mishandle og fortære deres Bytte, — det er Naturens Lov. — Og jeg skulde ikke være berettiget til at fange og dræbe een eller to Insecter af hver Art — ej blot til Lyst; men og for ved Beskuelsen af denne mangfoldige Afvexling at beundre Skaberens Viisdom? Efter at have fundet Medhold i Naturen selv, blev min næste Bekymring at dræbe Dyret saa hastigt, som muligt; hvilket skeer ved at holde det over Dampen af kogende Vand, som opstiger igjennem en Tragt. Nogle bruge at neddyppe Skjælbasserne i kogende Vand, og næppe ere de neddyppede, før de ere døde. Huusdyrene, som dræbes ved Kniven maae lide mere. Men skulde Insectet ikke lide ved at igjennemstikkes

---

taget og ødelagt, Hertugen blev ført i Fangenskab, og Wilhelm Grumbach blev levende parteret. — C. W. Böttiger: Geschichte des Kurstaates og Königreiches Sachsen. Hamb. 1831. II B. S. 12 ff,

af Knappenaalen? En tydsk Forfatter har af physiske Grunde paastaaet, at det ikke føler synderlig derved. Denne Paastand maa staae ved sit Værd. Men vist er det, at store Skjælbasser, uagtet de ere igjennemstukne, alligevel attraae at parres, og virkelig fuldfører Parringen; hvoraf man maa slutte, at Naalen ikke forarsager dem nogen betydelig Smerte. — Alt saadant kom under Overvejelse, førend jeg gav min Tilbøjelighed til at samle Insecter frit Løb. — Og det vil endmere berolige mig, om Deres Excellence finder mine Grunde nogenlunde. —

For Deres Excellences naadige Løfte om et Exemplar af Thorhelins Angelsachsiske Digt, Werlauffs Beskrivelse over Erik Menveds Gravminde, og Molbechs Fragment af en Dagbog, bevidnes underdanigst min Forbindtlighed*). Disse Skrifers Indhold maa vist være meget morende. —

Under ærefrygtsfuld Hengivenhed og gjentagne hjærteligste Ønsker om Held og Velsignelse, Fred og Glæde for Deres Excellence med høje Gemalinde og øvrige Paarørende, henlever jeg

Deres Excellences

Naadigste Herres

underdanigste Tjener

C. Schade.

Nykjøbing paa Morsøe,
den 17de Januar 1816.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

Da jeg den 29de Febr. havde den Ære at modtage Deres Excellences naadige Skrivelse af 27de Januar

---

*) De to første Bøger var udgivet med Understøttelse af Johan Bülow; den sidste var tilegnet ham; jvfr. 1. og 3. Note S. 35.

d. A.*) tilligemed Dr. Badens' Bibliotek**), fandt jeg mig overrasket paa en Maade, der ikke kunde andet end inderlig røre og glæde mig. Mit Øje faldt strax paa de Ord, Deres Excellence højstgunstigst har tegnet i Bogen — og det blev derved min første Tanke: Ak, at jeg med mit Forhold mod Gud og Mennesker kunde svare til det, der skrevet staaer! men ved Modtagelsen af en Gave, prydet med min høje Velynders Navn, maatte jeg tillige føle mig lige saa hædret og glædet, som jeg maa kjende mig skyldig til, inderlig at takke for Deres særdeles Bevaagenhed og varme Ønsker for mig og Mine. — Underdanigst takkes og for de mig tiltænkte Bøger. Den afsendte Pakke er endnu ikke kommen mig tilhænde. Maaske bier Hr. Henneberg***) med at tilstille mig den, indtil Søfarten aabnes; eller maaske ligger den paa Viborg Postcontoir, hvor stundom slige Pakker længe nok maae holde Qvarantine, jndtil Touren falder dem til at komme i Postsækken til Nykjøbing. —

Det glæder mig meget, at Deres Excellence naadigst vil modtage den omskrevne Penge. Den afgaaer med Dagsposten tilligemed endeel smaa Sølv- og Kobbermynter, som jeg ikke før har tordet tilbyde Dem, men nu giver mig den underdanigste Frihed at lade eskortere den gamle Sachser. Maatte der kun i den hele Trop af Svenskere, Tydskere, Hollændere etc.

---

*) Findes ikke i Saml. til j. H. og T.

***) I G. L. Baden: Dansk-Norsk historisk Bibliothek. Odense 1815. S. 182 findes følgende smukke Karakteristik af Schades Bog: „En i mine Tanker klassisk, for Embedsmanden og Videnskabsmanden høiest nyttig Beskrivelse.“

****) Knud Henneberg (1756—1832), Præst i Aalborg. Havde skrevet en Bog om Guldhornene, udgivet med Understøttelse af Johan Bülow.

findes een, som fortjente Plads i Deres Excellences Cabinet; forgjæves havde de da ikke fremstillet sig. — Et ovalt Stykke af Messing, forestillende paa den ene Side S. Maria, og paa den anden Joseph med Barnet Jesus, kan vel ikke regnes til Myntklassen. —

Deres Excellence ytrer, at ethvert frivilligt Drab af Dyrene er modbydelig for Deres Sandser. Jeg er vist nok i den Henseende ikke heller nogen Helt; thi jeg kan ikke taale at se en Høne eller noget andet Huusdyr blive slagtet; at see et Dyr lide, kan meget røre mig; men at see det forsætligten plaget eller mishandlet, kan bringe mig i en Sindsforfatning, at jeg kunde ønske Gjerningsmanden i Øjeblikket tilstrækkeligen afstraffet; dog efter at Heden har sat sig, vilde jeg have ham benaadet med en kjerlig Advarsel. Dette uagtet kan jeg dræbe Insecter! dog er jeg misfornøjet med mig selv, naar det ikke skeer med muligste Hurtighed. — Men dette, at jeg ikke kan taale at see Huusdyr aflives eller noget Dyr vorder plaget eller mishandlet, og dog med egen Haand kan dræbe et Smaadyr, jeg finder Lyst til at samle, synes virkelig at være en Modsigelse, som jeg ikke veed at forklare paa anden Maade: end at een Natur-Tilbøjelighed haver her sejret over en anden. —

Deres Excellences og Fleres fordeelagtige Ytringer om min Beskrivelse over Morsøe, og i Særdeleshed Deres højgunstige Opmuntringer, kunde ikke andet end blive mig en behagelig Bevæggrund til, atter at forsøge mine Kræfter i det topographiske Fag, thi til andet føler jeg ikke Kald; men da jeg nu er i en Alder af henved 62 Aar, og Omstændighederne byde, at jeg maa ende mine Dage paa den Øe, jeg nu i 28 Aar har været Embedsmand, er der kun liden Udsigt for mig, til oftere at betræde Forfatterbanen. Desuden sidder jeg i et besværligt Kald, hvori Embeds-

byrderne stedse forøges, men Kræfterne til at bære dem aftage. Saa kjere end naturhistoriske Sysler ere mig, maa jeg dog Vinteren igjennem lade dem hvile, og det ikke fordi paa den Aarets Tid andre Adspredelser indtage Pladsen — Nej! Samqvem, hvori Kortet skal lette Tidens Flugt, ønsker jeg helst at undgaae. — Men fordi vigtigere Sysler fordre min Opmærksomhed. Imidlertid har jeg dog begyndt at samle Materialier til et Tillæg til Beskrivelsen over Mors. Tilgiv, naadige Herre! at jeg i min nærværende Stilling ikke tør vove mig videre. —

Saa alvorlig end Vinteren her har været, har dog Qvægsølvet paa mit Reamurs Therm. ikke været under 10°, men alligevel har Kulden været saare følelig; paa adskillige Sognetoure har jeg maattet erfare det. Med Længsel ses nu det kjere Foraar i Møde. —

Gud give, at Deres Excellence med høje Gemalinde maae med Sundhed og Fryd møde og henbringe den forestaaende Vaar og Sommer, og under den Almægtiges Varetægt nyde det Velgaaende, som kan tilbedes Dem af

Deres Excellences

underdanigst hengivne Tjener

C. Schade.

Nykjøbing den 9 Marts 1816.

Deres Excellence!

Naadige Herre!

At jeg nu, og først nu bevidner Deres Excellence min underdanigste Tak, saavel for højgunstige Skrivelse af 20de Marts d. A.*), som for de rare Bøger, ville De naadigst tilgive. Før Modtagelsen af den med

*)Saml. til j. H. og T. anf. St. S. 343 ff.

særdeles Længsel ventede Pakke, troede jeg, at jeg ikke burde ulejlige Deres Excellence. Pakken kom først til Hr. Pastor Henneberg d. 5. Maj, og fra Ham blev den mig tilsendt ved Skibslejlighed. Underdanigst takkes for denne kjere Foræring. Med den rejsende Molbech har jeg nu to Gange gennemvandret Sanderumgaard's Hauge*), og saa levende som muligt forestillet mig Alt. Ak hvor skjønt, hvor herligt der at være! —

Med Fornøjelse har jeg og læst Tetens's Taler**); og er Deres Excellence meget forbunden derfor. Paa Thorkelin***) har jeg nu begyndt, men han er ikke saasnart ekspederet. —

Det glæder mig usigeligt, at der iblandt de oversendte Penge fandtes adskillige, som fortiente Plads i Deres Excellences Samling. — Maatte jeg kun være saa heldig at træffe flere! — For nylig er jeg kommen i Besiddelse af en Penge, som er lidet større end en gammel Tiskilling. Paa Forsiden staaer: *Christian Johan Georg et Augus.* om Randen, i Midten et Brystbillede. Paa den anden Side to Brystbilleder og om Randen: *Fratres. et Duces. Saxonie. 1601.†)* — Skulde

*) Ved at læse Molbechs Bog: Fragmenter af en Dagbog skreven paa en Reise i Danmark 1813. Kbh. 1815. (Ogsaa med Titlen: Ungdomsvandring i mit Fødeland. 2. Del.) Bogens Kap. VII -- S. 66—91 — handler kun om Sanderumgaard's Have.

***) Peter Tetens: Tale til Universitetets Studerende i Anledning af (Oehlenschläger's) Frejas Alter, forkastet af Theatercensoerne. Kbh. 1816.

****) G. J. Thorkelins Bog: *De Danorum rebus gestis Seculo III et IV. . . . Hauniae MDCCCXV*, som Schade havde faaet af Bülow; jvfr. Noten S. 31.

†) Kurfyrst Christian I af Sachsen, en Søn af den i anden Note S. 29 nævnte August, døde i 1591 og efterlod sig de tre mindreaarige Sønner, Christian, Johann Georg og August. I 1601 overtog den ældste Regeringen og Formynderskabet for sine to yngre Brødre; det er i denne Anledning, at Medalien er blevet præget. — C. W. Böttiger, anf. Skr. S. 73. f.

Deres Excellence ikke eje denne Penge, beder jeg om Tilladelse til at sende den til Indlemmelse i Deres Samling.

Tilvisse troer jeg med Deres Excellence, at der og er et bedre Liv i Vente for Dyrene. — I sidste Vinter døde en Hund her i Byen faa Dage efter sin Herre, og det af ene Længsel. Den vidste at finde sin Elskedes Grav; man bragte den hjem, bød den Lækkerier, søgte at opmuntre den, men alt forgjæves. Den døde for igjen at samles med sin Herre — og skulde Gud, som den gode Fader, lade det stakkels Dyr's Troskab og Hengivenhed blive ubelønnet? jeg kan ikke troe det. — Min gamle sorte Spids vil næppe kunne leve uden mig. — Ofte sporer man hos Dyrene en Eftertanke, som synes at tilkjendegive, at hos dem ere Evner nedlagte, som venter paa nøjere Udvikling. En Hund, som ifjor fulgte med Præstens Datter af Tødsøe, her til Byen, hvor hun blev bosat, fordi den var hende meest hengiven, opholder sig her Ugen igjennem, men har dog ikke glemt at iagttage sin forrige Bestilling, nemlig hver Søndag at følge med Præsten til hans Annex. Til den Ende spaserer den til Tødsøe, $\frac{3}{4}$ Miil herfra, hver Løverdag Eftermiddag eller Søndag Morgen. Dette Dyr har altsaa Almanaken i Hovedet. —

At Ræven stundum paa sine Røvertog veed at bruge Overlæg saa godt som nogen menneskelig Skurk, kan iblandt andet følgende tjene til Exempel paa: Da d. 11 Maj 1814, noget før Solens Nedgang, nogle Lam, hvis Mødre stode i Tøger, legede ved Øxendals Brinker i Elsøe Sogn, fik en Ræv Lyst til at lege med. Allerede i lang Frastand begyndte han at efterabe Lammenes Krumspring, og saaledes kom den stedse nærmere. Lammene viiste ikke mindste Frygt. Ved Rævens Nærværelse og hans lystige

Caprioler fik Legen endog mere Liv; han hoppede over Lammene, og de over ham; men immer trak han Lammene nærmere Kanten af den stejle Brinke; greb omsider eet af dem over Nakken og lod sig med det tumle baglens ned ad Brinken i Dalen, ret som det skete af Vanvare. Formodentlig vilde Ræven og derved skuffe de Mennesker, som i nogen Frastand iagttog hans Bevægelser. Imidlertid blev han dog jaget fra sit Bytte, som slap med et Saar i Halsen. —

Det er dog et sørgeligt Foraar, vi her have. Kulde og Blæst hører til Dagens Orden. Igaar Middag havdes kun 8½° Varme. Sidste Nat frøs det. Flora er i dette Aar ikke lidet sat tilbage. — Naturen er, som Tiderne, forventd. — Men det Bedre maa haabes. Jeg giver mig underdanigst den Frihed at forlægge Exempler paa, hvor sildigt Vegetationen er paa Færde i Aar frem for i Fjor. —

Det gode Guds Forsyn beskjerme og velsigne Deres Excellence med alt det Gode, der kan fryde Deres ædle Hjærte! Med særdeles Ærefrygt henlever jeg

Deres Excellences

Naadige Herres

underdanigsthengivne Tjener

C. Schade.

Nykjøbing den 11te Juni 1816.

Efterskrift.

I sit Brev af 28/7 1808 (Aarb. 1925, S. 89) fortæller Schade, at han har sendt sine Oldsager til „Antiquitætsmuseumet“ i København. — Som supplerende Bemærkning til den der vedføjede Note skal jeg anføre, at Rasmus Nyerup i sit „Levnetsløb“ *) selv omtaler Oprettelsen af oldnordisk Musæum, og i den Forbindelse nævner han flere af de „Hædersmænd“, hvis indsendte Bidrag og skriftlige Ytringer var ham en Borgen for, at hans Tale ikke havde været en Røst i Ørken.

Rasmus Nyerup fremhæver Provst Schade som den, der stod „i Spidsen af disse det nordiske archæologiske Studiums Befordrere“. — „Hans Forsendinger af Oldsager toge allerede deres Begyndelse i Efteraaret 1806. Han skrev mig til under 14de October: „Det kan ikke andet end inderlig røre enhver tænkende dansk Mand, af de historisk-statistiske Skildringer, 4de Bind**), at erfare vore Oldsagers uheldige Skjebne. Gid der dog snart maatte, efter Deres Plan, tænkes paa at indrette et Nationalmuseum!“ og under 10de Jan. 1807: „Da de har skjenket til Universitetsbibliotheket de Oldsager, jeg tilsendte Dem, har De dermed vist hen til det Alter, hvorpaa Patrioten, som besidder nordiske Oldsager, indtil videre bør offre. Jeg følger dette Vink. Med første Skibslejlighed til Foraaret giver jeg mig den Frihed at anbefale Dem Resten af mine Oldsager.“

---

*) Rasmus Nyerups Levnetsløb, beskrevet af ham selv. Udg. af C. L. Strøm. Kbh. 1829, S. 57 f.

**) Rasmus Nyerups Bog: „Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tid“, 1—4. 1802—06.